Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 194 (10791) | 1978 чылдың август 20, воскресенье | 1925 чылдан үндезилеттинген | Өртээ 2 кеп.

Күш-ажылчы алдарның тугу

Сиген белеткээр планын 110 хуу күүсеткен

«ШЫН» СОЛУННУҢ КҮШ-АЖЫЛЧЫ АЛДАР ТУГУН бөгүн Тес-Хем районнуң «О. Шынаа» совхозка (директору Н. Д. Балчый-оол, партком секретары Д. К. Монгуш) алдаржыдып көдүргеи.

Ажыл-агый 1700 тонна сигенни белеткээр планныг тургаш, 1871 тоннаны белеткээш, даалгазын 110 хуу күүсеткен. Совхозтуң ажыл-ишчилери пландан ажыр ам-даа 300 тонна сигенни белеткээрин хүлээнген.

Мал чеми белеткээриниң мурнакчыларынга деңнежиңер!

МАЛ ЧЕМИНИҢ БЕЛЕТКЕЛИ — БҮГҮДЕНИҢ ХЕРЭЭ

ОРГАНИЗАСТЫГ

Бай-Тайга районнуң ажыл-агыйларында шиитиниң малынга четчир санныг чем-суурну тургузар дээш социалистиг чарыш улам калбарып турар. Августуң баштайгы он хонуунга чедир 2000 тоннадан ажыг мал чеми белеткеттинген.

«Тээли», «Бай-Тал» совхозтарда ажылды аң-ле организастыг чорудуп турар. Ол ажыл-агыйлар мал чеми белеткээр планының тус-тузу 30 хуузундан ажырган. Сигенчи бригадалардан «Бай-Тал» совхозта А. Бадый-оолга удурткан комсомолчу-аныяктар бригадазы, «Мурнакчы» совхозта Серенот Кызыл-оолга удурткан бригада эки ажылдап, ажылды организастыг чорудуп турар.

Мал чеминиң белеткелинге хаара туттунган бүдүрүлге, албан черлеринден коммунал ажыл-агый чериниң, кодээ ажыл-агыйы эргелелиниң, харылзаа белдириңиниң, райкүүскомнуң болгаш өрт чериниң коллективтери планныг даалгаларын ажыр күүседип, чугула кампанияга идепкейлиг киржип турар. Ол ышкаш «Бай-Тал» совхозта мал чеминиң белеткелинге агитквартиралар дамчыштыр херээженнерниң киржилгези организастыг.

Б. БАРБА.

ЧАРЫШ КАЛБАРГАН

Мөңгүн-Тайга районнуң совхозтары шиитиниң малынга быжыг чем баазазын тургузары-биле сиген белеткелинче июль 1-ден эгелеп кирген. Район 1978—1979 чылдарның кыштагжаашкынынга 1700 тонна сигенни белеткээр планныг. Август ортанга чедир байдал-биле алырга, планны 47,2 хуу күүседип, 802 тонна сигенни белеткээн.

Сиген белеткелинде 337 кижи ажылдап турар. Хүн бүрүде 28 тонна сигенни белеткеп тургаш, планны сентябрь 1-де күүседир сорулга салдынган.

СЭКП ТК-ның июль (1978 ч.) Пленумунуң кедээ ажыл-агыйны улам ынай хөгжүдер дугайында доктаалы-биле таныжып, районнуң ажылчылары пландан ажыр 300 тонна сигенни белеткээр бедиткен хүлээлгени алган. Район девискээринде сиген шөлү эвээш болганы-биле планның 1500 тоннаазын Тес-Хем шынаазының Ак-Чыраадан белеткээри-биле совхозтардан 2 механизастаттынган звено база район төвүнүң албан организация, бүдүрүлге черлеринден 56 кижи—шупту 200 ажыг кижи доктаамал ында ажылдап турар. Район мал чеминиң белеткелинге сөөлгү он хонукта темпин 47 хууга өстүрген.

Сиген белеткелинге «Малчын» совхоз (директору С. Очур, партком секретары К. Чыпдып-оол, кедээ Совет даргаазы Д. Иргит) организастыг кирген. Совхоз сиген белеткээр планын 54,1 хуу күүсеткен. Совхозтуң Ак-Чыраада механизастаттынган бригадазы (бригадири коммунист К. Саая) 470 тонна сиген белеткээр планын 276 тоннага азы 58,7 хууга күүседип, бригадалар аразында чарышка тиилекчи болган. Бо ажыл-агый сиген белеткелиниң темпизин хүн бүрү бедидип тургаш, районга социалистиг чарыштың бирги черин алган.

Сиген белеткелинге күш-ажыл курлавырларын, техниканы четпес мобилизастаан, организакчы, масса-политиктиг ажылды кошкак чорудкан ужурунда, «Меген-Бүрен» совхоз (директору С. Шыдыраа, партком секретары С. Ховалыг, кедээ Совет даргазы К. Успун) хүнде чүгле 5—6 тонна сиген белеткеп, ол ажылды кончуг оожум темпилиг чорудуп турар. Сиген шөлүнде ажылдап турарларга таарымчалыг байдалды тургуспаан.

Мал чеминиң белеткелинде 29 пенсионер, 61 өөреникчи, 20 бажың ээлери бо хүннерде ажылдап турар. Кедээ Советтер агиткварталдар чурттакчыларын сиген белеткелинче база мобилизастаан. Мал чеминиң белеткелин сентябрь 1-ге чедир доозар дээш социалистиг чарыш бригадалар, звенолар аразында калбарган.

Э. СААЯ.

Мөңгүн-Тайга район.

Бөгүн — ССРЭ-ниң Агаар Флодунуң хүнү

САРАТОВ. Саратовту бистиң чурттуң административтиг болгаш культура төптери-биле холбаштырып турар агаар оруунуң хемчээли 39 муң километр боор турар.

Саратовта ужар чүүлдүң бүдүрүлге чери — хамааты ужар чүүлдүң Волга кавызының эргелелинде мурнакчы бүдүрүлге черлериниң бирээзи. Ооң коллективи бодунуң профессионал байырлалын чедиишкиннииг утказн—оңгу беш чылдың үшкү чылының чеди айларының планы хуусаадан эрте күүсеттинген.

ЧУРУКТА: эң дээре экипаж (солагай талазындан) борт-механик В. Казаков, бортпроводник В. Шевченко, экипаж командири В. Мокшин болгаш ийиги ужудукчу М. Фахрутдинов.

Ю. НАБАТОВТУҢ фотозу.
(СЭТА-ның фотохроникаазы).

Найысылалдың ажылчы чоннарының болгаш Москва гарнизонунуң дайынчыларының ССРЭ-ниң Агаар Флодунуң хүнүнге алдар болдурган байырлыг хуралы август 18-те Москвага болган.

Байырлыг хуралдың президиумунга — ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының оралакчызы Л. В. Смирнов, СЭКП ТК-ның килдис эргелекчизи Н. И. Савинкин, ССРЭ-ниң камгалал министриниң бирги оралакчызы, Совет Эвилелиниң Маршалы С. Л. Соколов, Совет Армияның болгаш Шериг-Далай Флодунуң Политиктиг кол эргелелиниң начальниги армия генералы А. А. Епишев, ССРЭ-ниң камгалал министриниң оралакчылары, Хамааты ужар чүүлдүң болгаш Ужар чүүл үлетпүрүнүң министерстволарының төлээлекчилери, хоочун ужудукчулар, партия, совет болгаш хөй-нийти организацияларының төлээлекчилери олурган.

Ужар чүүл үлетпүрүнүң министри В. А. Казаков, Шериг-Агаар күштериниң кол командылакчызы — ССРЭ-ниң камгалал министриниң оралакчызы, ужар чүүлдүң кол маршалы П. С. Кутахов болгаш оон-да өскелер чыылганнарның мурнунга чүве чугаалаан.

СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы эш Л. И. Брежневке байырлыг чагааны хуралдың киржикчилери диңмиттиг адыш часкаашкыны-биле хүлээп алган.

(СЭТА).

Улуг-Хем районда «Күш-ажылдың хостуу» совхозта сиген далганы бүдүрер агрегат үзүктелиишкин чок ажылдап турар. Гектардан 200 центнер чедип турар чаагай дүжүттүг люцернаны витаминниг далган кылыр агрегатка эккеп турар.

Лаа-Хын Көк-оолдуң баштап турары механизастаттынган мурнакчы отряд 2000 тонна хире люцерна сигенин сараттаан. Муң ажыг тонна эки шынарлыг сенажты траншеяда база салган. Хоолулуг сигеннерден 100 тонна ажыг витаминниг далганны белетпээн.

Механизатор В. Шелехов, АВМ-ниң оператору В. Черемных, дузалаар ажылчыннар Д. Дажы биле Г. Седунам олар чем белеткелинде шалыпчы ажылдап турар.

ЧУРУКТАРДА: үстүнде — механизатор В. Шелехов; адаанда — Д. Дажы биле Г. Седунам АВМ-де ажылдап турлар.

И. РАСЕНИКТИҢ фотолары.

ЭВИЛЕЛДЕШКЕН РЕСПУБЛИКАЛАРДА

РСФСР: сүт «фабрикаларын» тудуп турар

Ленинград хоорайның чоогунда «Верево» фирманың малчыннары муң инектен тургустунган сүт комплекизиниң төлевилел күчүзүн бодун чартык чылдың дургузунда шиңгээдип алган, ынчаарга ол комплекстиң бүрүн төлевилел күчүзүн дөрт чыл иштинде шиңгээдип алыр кылдыр планда айыткан турган. Комплекстиң тудуу чорун турган үеде-ле белен болган кажааларга бедик продуктулуг уксааның инектерин азырап эгелээн. Ук каттыжыышкынның репродукторлуг фермаларынга эки уксаалыг инектерни өстүрүп, азырап турар. Сүт комплекизиниң тудуу чорун турган үеде ооң чоок кавызынга делгем одар шөлүн белеткээн. Сиген шөлүн чүгле одарга эвес, а оортан погаан сигенни алгаш, заводтарга холупсаалыг мал чеми кылдыр бүдүреринге база ажыглап келген.

Шак ындыг сүт комплекстерин болгаш оларның кажааларын туткаш, хуусаа бетинде ажыглалга кивререн Ленинград областың кедээ ажыл-агый каттыжыышкыннары калбаа-биле боттандырып эгелээн. Ол чорук сөөлгү ийи чартык чылдарда туттунган сүт комплекстериниң бүрүн төлевилел күчүзүн хуусаа бетинде шиңгээдип алыр арганы берип турар. Сүт бүдүрер ындыг 40 «фабрикаларны» амгы беш чылдың төнчүзүнге чедир ажыглалга кивирер сорулга салдынган.

УКРАИНА: кедээден ыры чыып алыр дээш

Харьковтуң Нововодолажск районунуң—чоннуң аас чогаалының талазы-биле кайгамчык байлак черлериниң бирээзи. Урал чүүлдер институдунуң башкылары болгаш студентилери чоннуң аас чогаалын, ылаңгыя улустуң ырларын чыып алыры-биле ол районга баргаш, улуг чедиишкинниг болган. Олар чүгле Староверовка суурга безин шаандакы шагның бежен ажыг аялгаларын магниттиг лентага бижиткеннер. Колхозтуң херээжен чонунуң ыры ансамбилиниң клубка ойнаан концертинден бижиткен ырлар дээди өөредилге чериниң ыры фондузунда немежип кирген.

Бот-тывыштыр ол коллективти сураглыг ырлар чыыкчызы Н. Тихомирова организастаан. Ырааджы коллективтиң концерт программазында шаандакы шагның хөй солун ырлары, аялгалары бар. Чүс-чүс чылдар бурунгаар тараачын өнер боттарының оолдарын шеригже азы дайынче үдевишаан, канчаар ырлап турганын ол-ла хевээр, бичии-даа өскертпейн, хаазыт-пайн амгы үеде шак ынчаар күүседип турары дыка солун. Куда ырларын болгаш шоодуглуг кожамыктарны бот-тывыштыр коллективтиң кежигүннери мергежилдиг-биле күүседип келген. Бөгүнгү аас чогаалдары — чоннуң ырлары база солун боор турарын демдеглээри эргежок чугула. Суурнуң амгы амыдыралының, ооң күш-ажылчы кижилериниң дугайында урал чүүл бөлгүмүнүң киржикчилери чечен, солун ырларны чогааткаш, клубтуң сцеазынга ырлажып келген. Оларның солун ырларын өске-даа суурларның чурттакчылары база магадап турар.

УЗБЕКИСТАН: люцерна шөлдериниң байлак дүжүдү

Кашкадарья областа Карл Маркс аттыг совхозтуң сиген белеткээр агрегаттары бо чылын люцерна шөлдеринче дөрт удаа барып, мал чеминиң белеткелин чорудуп турар. Суггаттыг 700 гектар шөлге тараан меде сигенни бо чылын үш катап кезип. Ооң бир гектарындан-на 150 центнер погаан массаны үш удаа ажаап алган. Ам дөртку кезилдеже агрегаттар база катап аъттанышкан. Тарымал сиген шөлүнүң дүжүдү шак ындыг бедик болганының ачызында совхоз мал чеминиң ийи чыл курлавырын белеткеп алган.

Узбекистанның колхозтарының болгаш совхозтарының чер тарылга аралаштырылгазында чугула черни люцерна ээлеп турар. Чыл бүрүде 300 муң ажыг гектар шөлге люцернаны тарып келген. Сезон эгезинден бээр ажыл-агыйларның хөй нуруузу суггаттыг тарымал сигеннерни ийи удаа кезип алган. Ол чорук 2,2 миллион тонна сенажты белеткээр арганы берген. От дээрге—планда көрдүнгенинден 414 муң тонна хөй болган. Сигенни, силосту, сиген далганын белеткээри база көвүдээн.

АРМЕНИЯ: келир үениң студентилерин — бүдүрүлгеже

«Ажылга киреринин штавы» деп адрестиг кабинет Ереванның политехниктиг институдунда ажылдап турар. Сес муң аныяктар ол институттуң студентизи болур эртемни чедип алыр дээш шылгалдаларны дужаап турар. А кирериниң шылгалдазын дужаап шыдаваанпар ажылга кирериниң штавынга баргаш, заводка ажылдаар шыңзылганы ап, бүдүрүлгеге ажылдавышаан, Ереванның политехниктиг институдунга катап киреринге белеткенип турар. Бүдүрүлге черинге херек кырында ажылдап, практиканы эртип, амыдыралды көрген аныяктар ол институтка чиги-биле катап кирип шыдаар. Шак ындыг штабтар республикаларның бүгү дээди өөредилге черлериниң чанында тургустунган болгаш чедиишкинниг ажылдап турар.

Дээди өөредилге черлериниң чанынга ол штабтарны тургусkan чорук өөредилгени амыдырал-биле сырый холбаштырарынга, аныяктарның күш-ажыл кижизидилгезин экижидеринге улуг рольду боор турар.

АЗЕРБАЙДЖАН: социалистиг чарышты коммунистер баштап турар

Бакуда транспорт херекселдерин бүдүрер заводтуң аныяк ажылчыны И. Таптыгова мурнакчы дуржулга школазының доозулга шылгалдазын «кончуг эки» демдектиг дужааган. Профессия талазы-биле эң мурнакчы болур конкурстуң тиилекчизи коммунист Ф. Леликова мурнакчы дуржулганың школазын удуртуп турар. Бедик мергежилди чедип алыр, күш-ажылга ынак болур талазы-биле ол бодунуң өөреникчилеринге улуг дузаны чедирген. Бүдүрүлгениң аныяк мурнакчызы—хоочун мастер коммунистиң беш чылдың эгезинден бээр белеткээни чээрбиге өөреникчизи-дир.

Мурнакчы дуржулганың школаларын заводтуң партия бюрозу бүдүрүлгениң бүгү участоктарында тургускан. Үш ажылчынның бирээзи-ле ол школаларга өөренип, мергежилин бедиткен. «Чаңгыс-даа кижи турбазын!» деп лозунгнуң адаа-биле социалистиг чарышты калбартырынга мурнакчы дуржулга школалары улуг рольду ойнап турар.

ЛАТВИЯ: дем каттыштырган күжениишкиннер-биле

Риганың «Космос» деп бүдүрүлге каттыжыышкынының кылган продукцияларының болгаш алгы-кеш чит-эдиниң шынарын хынаар бөлүктерни республиканың хөй колхозтарында болгаш совхозтарында тургускан. Ол каттыжыышкынның бүдүрүлгелери хөмден болгаш өске-даа алгы-кеш аймаандан янзы-бүрү кылыгларны бүдүрүп турар. Бүдүрүлге черинден кедээге барган тускай эртемниглер алгы-кешти болбаазырадыш кылырының, ажаарының аргазын малчыннарга тайылбырлап, практиктиг улуг дузаны чедирип келген.

Алгы-кештиң шынарын хынаар бөлүктерни эът комбинаттарында база организастап тургускан. Ол чорук алгы-кештиң шынарын бедидеринге эки шынарлыг, чараш чүүлдерни хөмден база алгы-кештен бүдүреринге идиглиг болуп турар.

ТУРКМЕНИЯ: Каракумда арга-ыяш

Каракумда чаа арга-ыяш өзүп, чиңгир-погаан апарган. Янзы-бүрү ыяштарны 70 муң ажыг гектар шөлге бо чылын немей тарып олурткан.

Туркменияның кол кезии—Каракум болза хөй эъдиннүктүг болгаш каракульду бүдүрер талазы-биле республиканың кол зоназы боор турар. Аңаа чылдың бүгү дургузунда он-он муң хойларны өстүрүп турар. Хөй муң гектар шөлге тарып олурткан ыяштар мал одарын экижидип, хөрзүнүү сайзырадып келген.

Республиканың девискээринде шиитизи-биле он миллион ажыг гектар шөлге ыяштарны тараан, ынчаарга чыл бүрүде 60—70 муң гектар шөлге ыяштарны немей тарып турар.

(СЭТА).

ЧЫЛДАГААНЫ КӨҢГҮС ӨСКЕ

Республиканың районнарынга бо чылдың чайы каңдаашкынныг болганы бүгүдеге билдингир, а сын-тайга өдээ болур черде турар «Тере-Хөл» совхозтуң девискээринге таан ындыг болбаан дээрзи база билдингир.

Ынчалза-даа «Тере-Хөл» совхозта мал чеминиң белеткели дендии багай чоруп турар. Эренгей болбазы-биле ону сан-чурагайларның дылы-биле көргүзүп болур. Совхоз сиген белеткелин республиканың Статистика эргелелиниң август 15-те үндүрген тускай медээзин ёзугаар алырга, деңгүп-ле 11,2 хуу күүсеткен боор турар. Сенаж көңгүс салдынмаан. Витаминниг сиген далганының дугайын чугаалаан-даа херээ чок. Ооң туржук чаңгыс боодал-даа будук-бүрү мал чеми белеткеттинмээн.

Совхозта мал чеминиң белеткелиниң кудуу темп-биле чоруп турарын райкүүскомнуң кедээ ажыл-агый эргелелиниң тускай эртемниглери ук черде үргүлчү боор турар чаашкыннарның уржуу деп тайылбырлаарын оралдажып турарлар. Ынчалзажок ол тайылбыр-даа, чылдагаан-даа болбас. Чылдагаан көңгүс өске. Совхозтуң удуртукчулары болгаш мал ажылының тускай эртемниглери бүгү чонну, ылаңгыя малчыннарны, механизаторларны, хөй-нийти организацияларның ажылдакчыларын мал чеминиң белеткелинче мобилизаставаанында болур.

Республиканың барыын талакы районнарынга каңдаашкын дендии болган. Ол районнарның сигенчилери өске районнарже чоруп, ында сигенчи бригадаларны тургузуп алган, мал чеминиң белеткелин чорудуп турар болгай. Чижээ, Бай-Тайганың сигенчилери Бии-Хемде, Мөңгүн-Тайганың—Тес-Хемниң Ак-Чыраада барган ажылдап турарының база ында олар багай эвес түңнелдерни чедип ап турарының дугайында корреспонденциялар редакцияга удаа-дараа кээп турар.

Бай-Тайга, Барыын-Хемчик, Чөөн-Хемчик, Улуг-Хем болгаш Мөңгүн-Тайга районнарының малчыннары, сигенчи звенолары, албан черлериниң ажылдакчылары, чаңгыс сөс-биле чугаалаарга, бүгү чону мал чеминиң белеткелинче шимчеп үнген, арай деп-ле хол кадыры эптежи бээр черлерниң сигенин чаңгыс тудумну-даа кагбайн ажаап ап турарының дугайында хөй санныг чагаалар база кээп турар.

«Тере-Хөл» совхозтуң дирекциязы база партия организациязы өске черлерде ышкаш, шак ындыг шыңгыы хемчег албайн турарын сиген белеткелиниң планы чүгле деңгүп он хуу ажып турары херечилеп турар.

Сенаж. Бо дээрге мал чеми белеткээриниң мурнакчы аргаларының бирээзи. Сенаж салырының бир онза чугула чүүлү болза сигенчилерниң агаар-бойдустуң «могадыышкыннарындан» хамааржылга чокка доктаамал ажылдаары болур. Сенаж салырының аргазын совхозтуң бодунун-даа, райкүүскомнуң кедээ ажыл-агый эргелелиниң-даа тускай эртемниглери билир болгай. Ынчалза-даа ол арга ажыглаттынмайн турары хараадаңчыг.

Будук-бүрүнү мал чеминге белеткээриниң кызыгаар чок байлак аргазы тере-хөлчүлерде бар. Долгандыр ужу-кыдыы көзүлбес ээзимнер ынаар-мынаар херли берген турар. Будук-бүрүнү белеткээр кандыг-даа үнүш ында бар. Ынчалза-даа август 15-ке чедир чаңгыс-даа боодал будук-бүрү мал чеми белеткевээни организакчы ажылдың көзүлдүр четпези-дир.

С. ТАМБА.

СЭКП ТК-ның июль Пленумунуң шиитпирлерин – амыдыралга

КАЯА-ДАА БЕДИК ХАРЫЫСАЛГА ДЭЭШ

СЭКП Кызыл райкомунуң XII пленуму болуп эрткен. «СЭКП ТК-ның июль (1978 ч.) Пленумунуң түңнелдерин болгаш Пленумнуң доктаалында база СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары эш Л. И. Брежневтиң «ССРЭ-ниң кедээ ажыл-агыйын улам ыңай хөгжүдер дугайында» илеткелинде айыттынган чүүлдерге холбаштыр районнуң партия организацияларының сорулгаларының дугайында» айтырыгны аңаа чугаалашкан.

СЭКП райкомунуң бирги секретары К. Н. Шулуунуң илеткелинде мындыг саннар болгаш фактылар бар. Онгу беш чылдың баштайгы үш чылында совхозтарның кол фондулары 30 хуу өскен. Бо беш чылдың эрткен ийи чылында районнуң кедээ ажыл-агыйынга 11,3 млн. рубль капитал салыышкыннарын киирген. «Тере-Хөл», «Х Улуг хурал» совхозтардан аңгыда, өске ажыл-агыйлар күрүнениң электра системазындан энергияны ап турар. Ам районнуң бир совхозунга оналаштыр чижеглеп алырга, 44 трактор, 21 тараа комбайны, 32 чүък машиназы онаажып турар. 1971 чыл-биле деңнээрге, 1977 чылда эът бүдүрери 35 хуу, сүт 15 хуу, дүк 8 хуу өскен. Бо бүгү-биле чергелештир чоннуң амыдыралының деңнели бедип олурар.

Кедээ ажыл-агый бүдүрүлгезин специализастаар болгаш концентрастаар талазы-биле чорудуп ажылдарның түңнелинде чамдык эки көргүзүглер чедип алдынган. Ажыл-агыйлар аразының «Сукпак» каттыжыышкынының «Тере-Хөл» совхозтан аңгы районнуң өске ажыл-агыйлары күрүнеге дужаар малды семиртип турар. Оон уламындан күрүнеге дужаар малдың ортумак деңзизи бедээн, орулга өзүп турар.

Районнуң кедээ ажыл-агыйының амгы байдалында улуг четпестерниң барын пленумга демдеглээн. Илеткелчи болгаш санал бергеннер мал болгаш чер ажылында техниканың ажыглал-кадагалалында, кадрлар айтырыында, мал чеминиң бүдүрүлгезинде четпестер дугайын сагыш човаашкын-биле демдеглеп, оларны чайладырының оруктарын айтып турганнар. Кол-ла четпестер мындыг: капитал салыышкыннарын долузу-биле шиңгээтпейн, материал-техниктиг база бойдус курлавырларын, экономиктиг идиг берилшкиннерин долу ажыглап шыдавайн турар. Оон уламындан, малдан алыр продукцияның хемчээли өспээн, бир хойга оналаштыр кыргып ап турар дүк харын-даа 300 грамм кызырылган. «Көк-Тей» совхозтуң сүт болгаш дагаа чүүлгазы бүдүрери дээш өске-даа көргүзүглери кончуг чавыс. Оон чылдагааны чүдел? «Х Улуг хурал», «Кара-Хаак», «Шамбалыг» совхозтар эът бүдүрериниң талазы-биле беш чыл планынга айыттынган көргүзүглерден хожудап турар. Ногаа болгаш картофельдиң дүжүдү районда чавыс.

Комплекстиг механизацияны он бирги беш чылда колдуунда доозар ужурлуг турбуже, кедээ ажыл-агый эргелери, ажыл-агыйларның удуртукчулары бо талазы-биле перспективаны көрбейн турар. Совхозтарның энергия күчүзү өскен-даа болза, ылаңгыя мал ажылында механизация хөгжүвээн. Хой ажылы районнуң мал ажылының кол адыры бооп турар. Хойларның кыргыыры чоруу, алуң хоорары, чиңдери хөй бооп артышаан. Бо адырда көргүзүглер 1975 чыл-биле деңнээрге, улам чавызап олурар. Бо чылын район төрүүр 100 баш хойга оналаштыр 75-ле хураганны, «Х Улуг хурал», «Кара-Хаак» совхозтар чүгле 70—72 баш хураганны алган. Мыйыстыг бода малдың бажы кудулаан. Ажыл-агыйның иштики херегленинге сыздап алгаш, мал бажын эвээжедир, ону шын эвес чарыгдаар чорукту ажыл-агыйлар удуртукчулары, специалистер болдурбас ужурлуг. Малдың баш санының оңчамеди чоруун хандырары чер-черде партия организацияларының ажылын үнелээринге база бир кол чүүл болурун СЭКП ТК-ның июль (1978 ч.) Пленумунга демдеглээнин ажыл-херекке боттандырар апаар.

«Тиилелге» совхозтуң хой-жузу Б. Б. Ондар, кедээ ажыл-агый продуктуларының белеткелиниң болгаш шынарының талазы-биле улуг инспектор Т. А. Хундаков, «Х Улуг хурал» совхозтуң директору Х. А. Монгуш, «Тере-Хөл» совхозтуң директору Ч. В. Доржу, ВЛКСМ райкомунуң ийиги секретары В. Б. Бады-Сагаан олар боттарының саналдарынга кедээ ажыл-агый бүдүрүлгезинде четпестерни айтып, чер-черде партия организациялары болгаш өске-даа хой-ниити организацияларының ниитизинге чүже уткааарын чугаалааннар. Чер ажылындан ап турар продукция, ылаңгыя «Тиилелге» совхозта сөөлгү чылдарда онза эвээжээн. Оон чылдагааны чер ажылының культуразын бедитпейн, бүгү бар аргаларны долу ажыглавайн, тоомча чок көрүп турарында. Машина-техниканы камнавас, кара туразында ажыглаар, ону үреп каар чоруктар кайы-даа ажыл-агыйларда бар. Күрүнеге дужаап турар продукцияның шынарының талазы-биле четпестерни чайладыр дээш улуг ажылдарны чорудар апаар.

«Тиилелге» совхозта тургустунган хой ажылының комплекизин чогумчалыг ажыглап болурун чедип алыр болза эки. Маңаа ажылдары-биле аныяктарны хаара тударынче сагыш салыр. Черле ынчаш малчыннарның, кедээ ажыл-агыйның специалистериниң ажылга харыысалгазын чер-черде бедидери, оларга негелделиг болуру, кадрларны быжыглаары, өстүрери онза чугула.

Кызыл район чаа тургустунган, келир үеде ооң перспективазы, ылаңгыя чаа тудуглар талазы-биле, улуг. Районда тудуг организациялары тургустунган. Ынчалза-даа оларның ажылында четпестер база эвээш эвес. Совхозта клуб, ясли-сад дээш өске-даа объектилерни хөй чыл улаштыр тудуп, капитал салыышкыннарын эвээшти шиңгээдип ап турарын «Шамбалыг» совхозта партбюро секретары М. Б. Монгуш бодунуң саналынга айыткан. Социалистиг чарышты организастаары, аңаа профэвилел организацияларының болгаш өскелерниң-даа улуг ролюнуң дугайында кедээ ажыл-агый ажылдакчыларының профэвилел райкомунуң даргазы Ч. Ө. Ооржак бодунуң саналынга онзалап айыткан. «Көк-Тей» совхозта куш фермазының бригадири Н. Ф. Винникова коллективтиң ажыл-ижиниң дугайын пленумга саналынга таныштырган. Ук коллективте ажыл-херектерниң кошкак бергенинге партия бөлүүнүң ажылының кошкак болуп турары багай салдарлыг болганы чугаажок.

Мал чеминиң быжыг курлавырын тургузары мал ажылын улам ыңай хөгжүдериниң база бир үндезини болурун СЭКП ТК-ның июль Пленумунга демдеглээн. Мал чеминиң бүгү хевирлерин район чыл бүрү ниити херегледиң чүгле 45—65 хуузунга чедер кылдыр белеткеп ап турар. Ол кончуг эвээш.

Совхозтарның мал чеми-биле хандыртынганының хемчээлин барымдаалап, ажыл-херектерниң байдалын база тодарадыр дээрзин июль Пленумунга онзалап демдеглээн. Кызыл районда бо хүннерде мал чеминиң белеткели шыдажыр арга чок оожум темпилиг чоруп турар. Район планын чүгле 24 хуу күүседип алган. Ук ажылда киржип турарларның саны эвээш, чер-черде бүгү күштү олче мөөңнеп шыдавайн турар. Ылаңгыя «Көк-Тей» совхозта байдал онза дүвүренчиг. Барык ийи ай чыгыы үеде ында чүгле 84 тонна мал чеми белеткеттинген.

СЭКП Кызыл райкомунуң XII пленумунуң ажылынга Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы М. К. Мендуме киржип, делгереңгей чүве чугаалаан. Районнуң хөгжүлдезиниң перспективалары, мал, чер ажылында четпестер, суггаттыг черлерниң ажыглалы, малчыннарның чурттаалга-амыдырал байдалын экижидери, техниканы чөп ажыглаары, механизатор кадрларны белеткээри, мал чеминиң бүдүрүлгезин, кышка белеткел дээш өске-даа айтырыгларга ол тодаргай доктаап, делгереңгей анализти кылган.

Пленум СЭКП ТК-ның июль (1978 ч.) Пленумунуң шиитпирлерин, эш Л. И. Брежневтиң илеткелинде айыттынган чүүлдерни бүрүн долузу-биле деткип хүлээп алгаш, ону амыдыралга боттандырарының талазы-биле делгереңгей доктаалды хүлээп алган.

Б. ДИРЧИН,
«Шынның» корр.

СИГЕН ДАЛГАНЫН БҮДҮРЕРИ— ЧУГУЛА ЧҮҮЛ

Мал ажылын улам ыңай хөгжүдериниң болгаш оон продуктулуун бедидериниң үндезин айтырыгларының бирээзи болза, быжыг чем баазазын тургузары болур деп, СЭКП ТК-ның июль (1978 ч.) Пленумунга онзалап демдеглээн. Мал чемнерин белеткээриниң технологиязын моон соңгаар улам сайзыраңгайжыдары эң-не негелделиг айтырыгларының бирээзи болуп турар.

Витаминниг сиген далганы мал чеминиң рационунга улам-на улуг черни ээлеп турар апарган. Ол далган-биле чаш малды-даа, төрээн хойларны болгаш инектерни-даа, семиртир азыралда турар малдарны-даа чемгерип турар. Таңды районнуң чамдык ажыл-агыйларында борбаандылаан далган чем рационунуң 40 чедир хуузун ээлеп турар.

Витаминниг сиген далганын ажыглаарының үре-түңнелдерин Тываның кедээ ажыл-агыйының дуржулга станциязының мал ажылының килдизиниң кылган шенелделери бадыткаан. Красноярск уксаалыг хойларны семиртир азыралга тургускаш, чем рационунуң 40 чедир хуузун сиген далганы кылдыр немеп бээрге, хонукта хой бүрүзүнден немелде деңзи 225 грамм болган, ынчаарга чемгерилге единицазы бир деңнеш чемнерни сиген далганы чокка бээрге, хонукта немелде деңзи чүгле 60 грамм болган.

Сөөлгү чылдар дургузунда бистиң республикага сиген далганының бүдүрүлгези чылда 6 муң тонна чедир көвүдээн. 1978 чылда 8,7 муң тонна сиген далганын бүдүрери планнаттынган. Августуң ортаанга чедир 2279 тонна далган белеткеттинген, азы 26,2 хуу болган. Моон ап көөрге, витаминниг сиген далганын бүдүрериниң темпизи дыка кудуу болуп турар-дыр. Эрткен 1977 чылда дыка хөй АВМ агрегаттар планнаттынганындан ыракта эвээш продукцияны бүдүрген болгай. Чижээ, чаңгыс агрегатка 500 тонна далган бүдүрер планныг турда, олар бир агрегатка ортумаа-биле 240,8 тонна далган белеткеп үндүрген. Таңды районга бир агрегатка оналаштыр 358 тонна далган бүдүрген турган.

Бо чылын АВМ-0,65 агрегатка далган бүдүрериниң бедик бүдүрүкчүлүг чорукту ССРЭ-ниң 50 чылы аттыг болгаш «Революцияның чалбыыжы» совхозтар чедип ап турар. Августуң 14-те медээ-биле алырга, ССРЭ-ниң 50 чылы аттыг совхоз 451 тонна, Тока аттыг совхоз—250 тонна, «Революцияның чалбыыжы» совхоз—454 тонна, а Таңды район ниитизи-биле 1235 тонна сиген далганын бүдүрген.

АВМ агрегаттарны бүдүрүкчүлүг эвес ажыглап турарын чаңгыс ажыл-агыйның чижээнден ап көрээлиңер. ССРЭ-ниң 50 чылы аттыг совхозта АВМ-0,65 агрегаттың оператор-машинистери А. Гольцов биле Н. Иволга олар ол машиназын ыяк таарыштырып алган. Олар 800 тонна далган бүдүрер хүлээлгезин бүрүнү-биле күүседип, харын ол бүгү далганы борбаандылап болур. Ынчалза-даа чиг-этти чогуур үезинде эккелбейн турарының уржуундан совхозта АВМ агрегат бүрүн бүдүрүкчүлүг күчүзү-биле ажылдавайн, эпти-ле аңаа турар ужурга таваржып турар. Амгы үеде ол агрегатка көк суланы далган кылып турар. Суланың дүжүдү гектардан 25—30 центнер болуп турар. Ындыг кулу дүжүттүг суланы бир терге иштин долдур кезип алыр дээш, дыка үр үеде шөлге чоруп келир. Оон уламындан чамдык эртеннерде ногаан массаны агрегатка 2—3 шак озалдап чедирип келир. Хүнде агрегатка 20—23 терге иштиг ногаан масса херек болуп турда, чүгле 7—9 терге иштиг доңгуп кестерип эккеп турар. Шак ындыг үзүктелиишкинниг турбаан болза, ол агрегат ам 900 тонна чедир далганы бүдүрүп үндүрген турар ийик.

АВМ агрегаттың ажылының шак ындыг үзүктелир чоруун болдурбазы-биле Кедээ ажыл-агыйның дуржулга станциязы хой санныг үнүштерни тарып өстүрген. Оларның составынга хөй чылдыг, чаңгыс чылдыг сигеннер, куузун чажар көк-тараа, могар болгаш суданка кирип турар. Могар болгаш суданка гектардан 70—80 центнер чедир ногаан массаны берип турар. Оларның дүжүдү чыл бүрүде доктаамал. Ол сигеннерни майның 20 үезинде тарыыр. Чаңгыс чылдыг үнүштерни (суланы, сула биле чочак-тараа холумаан) үш хуусаалыг кылдыр: майның бирги он хонуунда, майның үшкү он хонуунда болгаш июньнуң бирги он хонуунда тарып турар бис. Июньнуң бирги он хонуунда тарыырга, эң-не эки дүжүттүг болуп турар.

Витаминниг сиген далганы бүдүреринге күш-ажылды кылганын барымдаалаар шаңнал төлевир-биле төлеп бээр. Продукцияның шынары дээш немелде төлевирни база бээр. Оон аңгыда, сиген далганын борбаандылап кылырда хүнде норма 7 тонна болур. Ону кылырынга күш-ажылды V разряд ёзугаар, ээлчегде 6 рубль 30 көпеек кылдыр төлеп бээр.

В. САХАРОВСКИЙ,
Кедээ ажыл-агыйның дуржулга станциязының мал чеми бүдүрер килдизиниң лабораторийа эргелекчизи.

ШАК БҮРҮЗҮН АЖЫГЛААШ...

Эрзин районнуң ажыл-агыйларындан 200 хире кижи Өвүр районнуң Ак-Чыраада мал чеминиң белеткелинде хаара туттунган. Ында мал чеминиң белеткелинде механизастаттынган 3 звено болгаш хол калыыры-биле кезер сигенчилер ажылдап турар. Районнуң совхоз бүрүзү Ак-Чыраага 500 тонна сигенни болгаш хыыргылыышты кезип, прессээр. Ол черниң хөрзүнү тулаалыг, шаптараазынныг-даа болза, мал чеминиң белеткелчилери аяс хүн, шак бүрүзүн ажыглааш, планныг онаалдаларын күүседирин хүлээнип турар. Ында ажылчыннарның хөй кезии комсомолчулар болгаш аныяктар.

Район төвүнүң, суурларның ажыл-ишчилери, хөй-ниити организацияларының ниитизи малынга чем белеткээринге идепкейлиг дузалажып турар. Ылаңгыя райпо, харылзаа белдири, коммунал ажыл-агый конторазы, район эмнелгези болгаш өске-даа коллективтер бо ажылга улуг дузаны чедирген.

ВЛКСМ-ниң Эрзин райкому чоокта чаа чайгы дыштаныылгазында турар студентилерни чыгаш ажыл-агыйларга мал чемин белеткээринге киржилге дугайын чугаалашкан. Дээди болгаш ортумак өөредилге черлериниң бөлүк студентилери бо ажылга идепкейлиг-биле киржип эгелээн.

Ырак черлерде мал чеминиң белеткекчилеринге кедээ клубтарның агиткультбригадалары база аалдап чедип, солун концертти бараалгадып, лекция, беседаны эрттирген. Райкүүскомнуң культура килдизиниң тургускан тускай графигин ёзугаар олар ажылдап турар. Ленин аттыг, «Нарын», «Чаа орук» совхозтарның агиткультбригадалары Ак-Чыраада мал чеминиң белеткелчилеринге база аалдап четкен. А «Мөрей» совхозтуң болгаш район төвүнүң агитация-уран чүүл коллективтери ам сигенчилер турлагларынче үнүптерлер.

В. МАРТЫЙ-ООЛ,
ВЛКСМ Эрзин райкомунуң ийиги секретары.

ТӨРЭЭН ЧУРТТУҢ КҮЧҮЛҮГ ЧАЛГЫНЫ

С. А. КРАСОВСКИЙ, ужар чуулдуң маршалы, Совет Эвилелиниң Маадыры.

ССРЭ-ниң Агаар Флодунуң хүнү—Ада-чурттуң ужар чуула чедиишкиннериниң, совет ужудукчуларның, штурманнарның болгаш авиаспециалистерниң, ужар чуул үлетпүрүнүң ажылдакчыларының, эртемденнерниң болгаш конструкторларның чедиишкиннериниң дайынчы көргүлдези болур.

Октябрьның социалистиг Улуг революциязының тиилелгези-биле Ада-чурттуң ужар чуул хөгжүлдезинге чаа үе-чада ажыттынган. Совет эрге-чагырганың баштайгы хүннеринден эгелээш-ле Коммунистиг партия, В. И. Ленин Совет чуртунуң Агаар Флодун тургузар талазы-биле кайгамчык улуг ажылдары кадарткан.

1917 чылдың ноябрь 10-да В. И. Лениниң айтышкынын ёзугаар, баштайгы совет ужар чуул отрядын 12 экипаждан тургускан, эргелел-башкарылганың түр органын—ужар чуул болгаш агаарга ужудуушкун комиссарларының бюрозун база тургускан. Хамааты дайынының чылдарында Кызыл Шеригниң ужудукчулары аныяк совет республиканың дайзыннары-биле дидим болгаш баатырлыг тулчуп турган. Дидим болгаш маадырлыг чоруу дээш 219 ужудукчу ол үениң дээди шаңналы—Кызыл Туг орден-биле шаңнаткылаан.

Ада-чурт дайынының дөрт чылдарында ССРЭ-ниң Шериг-Агаар күштери дөрт миллион хире дайынчы самолет ужудуушкуннарны кылган. Дайзынның кырынче ниитизи-бүрү хемчээлдерниң 30 миллион ажыг бомбаларын октаан. Делегейниң ийиги дайынының үезинде Гитлерлиг Германияның чидирген бүгү самолёттарының дөрттүң үш кезиин совет-герман фронтунга узуткаан.

Совет ужудукчулар Төрээн чурттуң дайзыннары-биле демиселге эрес-дидим, маадырлыг, турушгуг чорукторының кестүп көрбээн үлегер-чижектерин көргүскен болгаш Ада-чурт дайынының маадырлыг чыл демдеглелинге көскү ерышпарны арттырган. Олар агаарга 500 ажыг тараннарны кылган. Командылал чериниң дайынчы даалгаларын чедиишкинниг күүсеткени, аңаа көргүскен маадырлыг болгаш эрес-дидим чоруу дээш ужар чуулдуң ийи чүс муң ажыг дайынчыларын орденнер болгаш медальдар-биле шаңнаан, а 2420 кижиге Совет Эвилелиниң Маадыры аттарны тывыскан.

Ада-чурттуң Улуг дайыны тиилелгелиг доозулганының соонда совет улус Коммунистиг партияның удуртулгазы-биле тайбың тургузуушкунну катап эгелээн. Ынчалза-даа партия болгаш Совет чазак улус ажыл-агыйының сорулгаларын шиитпирлээринче кол күжениишкиннерни угландырбышаан, империалистиг бөлүктерниң дайынзырак бодалдарын көрүп турган болгаш күрүнениң камгалалыр күчүзүн быжыглаарынче, Совет Армияны, ооң аңдарары Шериг-Агаар күштерин сайзыраңгайжыдарынче доктаамал сагыш салып турган.

Дайын соондунда үеде, чурттуң өзүп турар деңзагүүрүнүң быжыг баазазынга болгаш эртем-техниктиг дээшкелгениң чаа-чаа чедиишкиннеринге үндезилээш, армияны болгаш флотту таныттынмазы-биле чаарткан, ужар чуулдуң дайынчы күчүзү дыка өскен. Совет Шериг-Агаар күштери амгы үеде—Чепсектиг Күштерниң күчүлүг хевири апарган. Ону эң сайзыраңгай самолёттар болгаш вертолёттар-биле чепсеглээн, олар—ужудар шынары бедик, чепсээ күштүг, ылаптыг хараал-таарыштырылга дериг-херекселдерлиг, автоматчыткан башкарылга системаларлыг дайынчы комплекстер бооп турар.

Бистиң Шериг-Агаар күштеривистиң дайынчы белеткелиниң болгаш дайынчы аргалыг чоруунуң өзүп турар деңнели чүгле бирги черниң техниказы болгаш күчүлүг чепсээ-биле тодараттынар эвес, харын маңаа шиитпирлиг рольду дайынчы техниканы эки билир, ону ажыктыг ажыглаар кижилер ойнаар. Амгы үеде авиаторларның чартык кезиинден хөйү—дайынчы болгаш политиктиг белеткелдиң тергииннери бооп турар. Шериг-Агаар күштеринге калбарган социалистиг чарышка тиилекчилериниң, ужар чуул техниказын шын ажыглаар мастерлериниң саны өзүп турар, оларга офицерлер Е. Аведиков, Ю. Алехин, Б. Доценко, Г. Шитов, В. Романов, Ю. Саосин болгаш өскелер-даа хамааржыр. Ужудукчуларның чедиишкиннериниң үндезини— коммунистиг бедик бүзүрелдиг чоруу, доктаамал серемчилелдиг, чурумнуг болгаш организастыг чоруу бооп турар.

СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы эш Л. И. Брежневтиң Сибирьниң болгаш Ыраккы Чөөн чүктүң районнарынга аян-чорук кылып чораан үезинде берген айтышкыннарын болгаш сүмелерин, комсомолдуң XVIII съездизинге чугаазын, СЭКП ТК-ның июль (1978 ч.) Пленумунга илеткелин дайынчы-авиаторлар чүректиң ханызындан, бедик угаан-медерел-биле хүлээп алган болгаш оларның мурнунга салган сорулгаларны чедиишкинниг күүседиринге шиитпирлиглер.

(СЭТА).

Бөгүн — ССРЭ-ниң Агаар Флодунуң хүнү

ТЫВАНЫҢ УЖУДУКЧУЛАРЫНДА

Бистиң чурттуң ажылчыннары августуң 20-де ССРЭ-ниң Агаар Флодунуң хүнүн демдеглеп эрттирер. Тываның ужар чуул бүдүрүлгезиниң ажылдакчылары бүгү совет улус-биле кады боттарының профессионал байырлалын күш-ажылчы чедиишкиннер-биле уткуп турар.

Совет Тываның агаар транспорту эң аныяк болбушаан, республиканың амыдыралынга эң чугула бооп турар. Тываның Совет күрүнениң составынга эки тура-биле каттыжып киргениниң соонда ооң ужар чуулу хөгжүп эгелээн болгаш чыл келген тудум-на улам бурунгаар базымны кылып турар. Тыва Арат Республиканың улустуң революстуг шериниң По-2 болгаш Р-5 дээр беш-ле самолёттардан тургустунган ужар чуул звенозунга үндезилээш, аэропорттуң коллективи тургустунган болгаш бистиң Коммунистиг партияның, Совет чазактың хүн бүрү сагыш салыышкынының ачызында улам хөгжээн.

1951 чылда, Тывага АН-2 дээр самолёттар келген соонда, республиканың агаар транспорту шапкыны-биле хөгжүп эгелээн. Олар моон-биле ам 27 чылдың дургузунда улус ажыл-агыйын хөгжүдеринге төлептиг үлүүн киирип, агаар оруктарында күш-ажылчы шалыпчы ээлчээн эрттирип турар. Оон дараазында чылдарда тыва авиаторлар ЯК-12, МИ-2 деп самолёттарны болгаш МИ-1, МИ-2 дээр вертолёттарны алгаш, оларны өөренип шиңгээткеш, ажыглап эгелээннер. А Совет Тываның 20 чыл юбилейинде АН-24 деп самолет Тывага эң баштай кээп хонупкан.

СЭКП-ниң область комитединиң, республиканың Министрлер Чөвүлелиниң болгаш Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң хүн бүрүде сагыш салыышкынының болгаш контролюнуң ачызында агаар транспорту улам хөгжүп, сайзырап турарын бөгүн демдеглээр херек.

Тыва ужар чуул бүдүрүлгезиниң самолёттары республиканың найысылалын бүгү районнар-биле харылзаштырып, бойдус курлавырларын шинчилеп тыварынга дузалап, кедээ ажыл-агыйны хөгжүдеринге үлүүн киирип, чонга медицина-эмчи дузаламчызын чедирерин хандырып, арга-ыяшты өрт айыылындан камгалаарынга киржип турар.

Моон алгаш көөрге, агаар транспорту улус ажыл-агыйының үзүлбес негээ апарган.

Дүргев, бедик болгаш ырак ужар самолёттарның ачызында бөгүнгү Тыва Новосибирск, Красноярск, Томск, Барнаул, Кемерово, Иркутск, Улан-Удэ, Абакан, Усть-Каменогорск болгаш өске-даа хоорайлар-биле дорт харылзаалыг бооп турар. Бистиң Төрээн чуртувустуң найысылалы—Москва-биле дорт харылзааны ИЛ-18 самолёттар-биле тудуп тураары—республиканың амыдыралында улуг болуушкун. Тываның ужар чуул бүдүрүлгези эң болбаазын техника-биле чепсеглеттинген. ЯК-40 деп самолёттар болгаш МИ-8 дээр вертолёттар-биле ажылдап турар. Оларның-биле кады бистиң «хоочуннарывыс» дижиривис АН-2 самолёттар болгаш МИ-1 вертолёттар ам-даа узук-соксаал чокка ажылдавышаан. Олар хүн бүрүде ырак-узак чайлагларда малчыннарның, арга-ыяш ажылдакчыларының, аңчыларның, геологтарның, балыкчыларның манаан четтикпес аалчылары болу берген.

Амгы үениң нарын техниказын өөренип алгаш, ону идегелдиг-биле башкарып, онгу беш чылдың үшкү чылының планныг даалгаларын хуусаадан эрте күүседир дээш кызымаккай демисежип турар ужудукчулар, техниктер, диспетчерлер, септекчилер болгаш чер кырының ажылдакчылары бисте хөй бооп турар. Бистиң мурнакчыларывыска болгаш хоочуннарывыска бөгүн онза изиг байырны чедирип турар бис. Ол дээрге, Күш-ажылчы Алдар орденинниң III чергези-биле шаңнаткан Алексей Александрович Матюшов, Күш-ажылчы Кызыл Түк орденниг инженер Анатолий Гаврилович Назимов, «Тыва АССР-ниң транспортунуң алдарлыг ажылдакчызы» А. Чимит-оол, чазак шаңналдары-биле демдеглеттирген техниктиг контроль чериниң инженери Виктор Константинович Кравцов болгаш өске-даа инженерлер-дир. Ужудукчулар Ш. Х. Ондар, М. М. Мунзук, В. Асташкин база-ла коллективте үлегер-чижектиг мурнакчылар бооп турар. Ол ышкаш А. Начын, Н. Дозур-оол, С. Очур-оол болгаш өске-даа специалистер бистиң коллективтиң чоргаарлары бооп турарлар.

Республиканың совхозтарынга кедээ ажыл-агый шөлдерин химиктиг бүдүмелдер-биле болбаазырадып, арыглаарының ажылдарын хуусаадан эрте күүсеткен АН-2 самолёттарның экипажтары ССРЭ-ниң Агаар Флодунуң хүнүнге күш-ажылчы тиилелгелери-биле ужуражып турар. Олар республикага 110 муң гектар ажыг тараа шөлүн тергиин эки шынарлыг кылдыр арыглап, болбаазыраткан. Чижээ, ужудукчу С. Контаревтиң экипажы байырлал мурнунуң социалистиг чарыжынга бирги черни ээлээш, «Тыва ужар чуул бүдүрүлге чериниң эң дээре экипажы» деп атты чаалап алган. Ол экипаж кыска хуусааның иштинде 22 муң гектар тараа шөлүнге химикаттарны токкен. Оон аңгыда бо экипаж тускай шаңналды албышаан, УАЧД-же баар халас путёвканы алган.

Дуржулгалыг ужудукчулар С. Маслак, А. Коптев, В. Евстигнеев, В. Мягков оларның удурткан МИ-8 вертолёттарының экипажтары онгу беш чылдың үш чылдарында күш-ажылдың коммунистиг өзу-биле көөрү дээш чарышка мурнуку одуруглары ээлеп, мурнакчыларга санадып келген.

Тыва авиаторлар боттарының байырлалын чедиишкинниг утказын база катап демдеглээр херек. Кол көргүзүглер талазы-биле чартык чылдың планы ажыр күүсеттинген болгаш онгу беш чылдың агаар-биле чүък дажыглаарының планын хуусаадан эрте доозарының талазы-биле чаа-чаа хүлээлгелерни алгаш ажылдап турар. Ону чедип алыр дээш Тываның ужар чуул бүдүрүлге чериниң командылалы, партия, комсомол, профэвилел организациялары бүдүрүлгениң ажыктыг чоруун бедидер, ужудуушкуннарның айыыл чок чоруун хандырар, пассажирлерниң негелдезин долдур хандырар, республиканың улус ажыл-агыйының чагыгларын тогуур хуусаазында күүседир хемчеглерни ап чорудуп турар.

Тываның ужар чуул бүдүрүлге чери чоокку үеде чаа Л-410 дээр самолётту алыр. Ол самолёт По-2-ниң солуур болгаш чүгле эки аэропорттуг черге хонуп, ужуп үнер аргалыг болур. Ол самолёттуң оңзаланчак чуулу чүгле пассажирлерге эптиг эвес, а агаар-бойдустуң байдалындан хамаарышпазы болур.

Совет ужудукчулар СЭКП ТК-ның июль (1978 ч.) Пленумунуң шиитпирлерин чүүлдүгзүнмүшаан, эш Л. И. Брежневтиң аңаа кылган илеткелинде айтышкыннарның күүседир дээш боттарының талазындан хамааржыр бүгү чүүлдерни кылырынга шиитпирлиг. Олар СЭКП-ниң болгаш Совет чазактың иштики болгаш даштыкы-даа политиказын чүүлдүгзүүгениң илередип, онгу беш чылдың планныг даалгаларын, партияның XXV съездизиниң шиитпирлерин амыдыралга боттандырар дээш кызымаккай ажылдап турарлар.

А. МАРЦЕХА,
Тыва ужар чуул бүдүрүлге чериниң командири.

саннар, фактылар

★ ССРЭ-ниң Агаар Флодунуң хүнүн (Ужар чуул хүнүн) ССРЭ-ниң Улус Комиссарларының Чөвүлелиниң доктаалы-биле 1933 чылдың апрель 28-тен эгелеп тургускан.

★ Хамааты ужар чуул 1923 чылдың февраль 9-тан эгелеп тургустунган. Совет чазак ынчан хамааты ужар чуулдуң Чөвүлелин тургускан. Ол-ла чылдың чайынында Москва—Алдыы Новгород аразының доктаамал ажылдаар баштайгы авиашугуму ажыттынган.

★ 1934 чылдың апрель 16-да бадылаттынган Совет Эвилелиниң Маадыры атты челюскинчилерни камгалап алган А. Ляпидевский, С. Леваневский, В. Молоков, Н. Каманин, М. Слепнев, М. Водопьянов, И. Доронин оларга тывыскан.

★ 1937 чылдың июньда чкаловчу экипаж (Чкалов, Байдуков, Беляков) Ант-25 самолётка Соңгу полюсту таварты Америкага ужудуп четкен.

★ Дайын мурнундагы чылдарда ажыглап турганывыс самолёттарны конструкторлар болгаш эртемденнер А. Н. Туполев, В. М. Пятляков, С. В. Ильюшин, С. А. Лавочкин, А. И. Микоян, А. С. Яковлев, А. Д. Швецов, Н. Н. Поликарпов, В. Я. Климов, С. А. Чаплыгин олар чогаадып тургускан.

★ Ада-чурттуң Улуг дайынының чылдарында 2420 ужудукчуга Совет Эвилелиниң Маадыры атты, 65 ужудукчуга ол атты ийи удаа, а алдаржаан ужудукчулар А. И. Покрышкинге, И. Н. Кожедубка ол атты үш удаа тывыскан.

★ Дайын үезинде бистиң үлетпүрүвүс 108 муң дайынчы самолёттарны бүдүрген, а Германияның— 79 муң.

★ Аэрофлоттуң парыгы ИЛ-62м, ТУ-154, ТУ-134А, ЯК-40 деп самолёттарлыг, ам ЯК-42, ТУ-144 деп самолёттар болгаш ИЛ-86 деп аэробус немежир.

Тываның ужар чуул бүдүрүлгезинде вертолёт участогунда мурнакчы экипажтар эвээш эвес. Онгу беш чылдың баштайгы чартыында МИ-8 вертолёттуң С. П. Маслактың удурткан звенозу чарыштың тиилекчизи болган. А вертолёттар экипажтарындан —А. Коптевтиң МИ-8 вертолёт экипажы (ийиги ужудукчу В. Потылицын, механик А. Куулар) бирги черни алган.

ЧУРУКТА: мурнакчы экипаж (солагай таладан оң талазынче) борт-механик А. Куулар, командир А. Коптев болгаш ийиги ужудукчу В. Потылицын.

А. ЗАЙЦЕВТИҢ фотозу.

КИЖИ
БҮРҮЗҮ-БИЛЕ

Кижизидилге ажылынга башкылар улуг рольду ойнап турар. Бедик мергежилдиг, билиглиг, мораль талазы-биле быжыг турушту аныяк салгалды белеткээр төлээде, өөреникчилерни күш-ажылга ынак, биче сеткилдиг, хүндүлээчел кылдыр өөредир ужурлуг бис. Школага идеология ажылы класс шактарындан, беседалардан, класстарның болгаш школаның дериглелинден кол хамааржыр болгаш башкы кижиниң өөреникчиге харын утказыг чугаазындан, кижиниң мөзүүнде четпес чүүлдү боду эдип алырынга дузалажырындан хамааржыр.

Идеология ажылын чон ортузунга чорудуп тура, пропагандист азы агитатор кижи партия, чазактың үндүрүп турар доктаал, шиитпирлерин чонга билдингир тодаргай кылдыр тайылбырлап, оларны боттандырарынче чонну мобилизастаар хүлээлгелиг.

«Тыва» совхозтуң төвү Теве-Хая суурда 8 агитквартира бар. Ында башкылар агитаторлап турар. Агитквартираларны дамчыштыр идеология ажылын бир янзы хевирлиг чорудуп турар бис. Бирээде, агитквартираның чурттакчыларының даңзызын тургузуп, өг-бүле бүрүзүнүң составын албан тодаргайлап, кымның кайда өөренип, ажылдап турарын билип ап турар бис. Бир эвес ниитилелге ажыктыг кандыг-даа ажыл кылбайн турарлар бар болза, оларны учётка тургузуп, кандыг-бир ажылга ыяап киирер хемчеглерни ап турар.

Ийиде, өг-бүлелерде «берге» кижизидилгелиг уруглар, арага-дарыже сундулуг өг-бүлелер чежел, оларның школа назылыг уругларының өөредилгези кандыгыл дээрзин тодарадыр. Бо бүгүнү тодарадып алырга, агитаторнуң ажылдаарынга чиик болур. Ынчангаш суурда чурум үреэн дег аныяктарның саны, «берге» өг-бүлелер алереп келир.

Чурум үрээн, арагалааш, ажыл шагы үскен кижилерни дүрген-не кодээ Советче дамчытпайн, ону баштай өг-бүлезинге, агитквартираның актив хуралынга чугаалажып көргеш, түңнелди үндүрер. Бир эвес чурум үрээн азы арагачы кижи ону тоовас, херекке албас болза, ону партия, совет органнарының күжү-биле сайгарар. Агитквартираларның активчи бүрүзү кулумчузунуң чурттакчызын үлегерлиг корум-чурумга кижизидер талазы-биле хүлээлгелиг. Мындыг таварылгада агитквартираның ролю кижизидилге ажылынга дээштиг болур-дур.

Бистиң суурнуң бир агитквартиразынга М. дээрзи төлеп чогуп көргүзүп, өг-бүлезинге каржыланыр, орта ажыл кылбас, арагалаар турду. Өг-бүлезиниң кежигүннери-биле сүмележипкеш, агитквартира хуралынга ону сайгарып турувуста, дыка хөй эш-өөрү аңаа ажык-амыдыралчы ажыктыг сүмелерни берген. Ооң соонда М. буруузун миннип, совхозтуң ажыл-ижинге киржип эгелээн. Ажы-төлүнүң, кожа-хелбээ эш-өөрүнүң мурнунга бут кырынга туруп деп чүве берге болбайн аан. М. ам совхозта эки ажылчыннарның бирээзи апарган.

Теве-Хая суурнуң агитквартираларында күш-ажылдың мурнакчыларының чуруктарын аскылаан, хана солун, янзы-бүрү темага монтажтар, ажыктыг сүмелер болгаш нелерге беседаларны дерээн. Ол база агитквартираның улуг, биче чурттакчыларынга дээштиг, ажыктыг боор турар.

Л. САТ,

парткомнуң кежигүнү.
Чөөн-Хемчик район.

БӨМБҮРЗЕКТИҢ СУДАЛЫ

СЭТА болгаш ПМА: кыска дыңнадыглар, тайылбырлар

РЕВОЛЮЦИЯНЫҢ ЧААЛАП АЛЫЫШКЫННАРЫН КАМГАЛААР ДЭЭШ

БАРЫЫН БЕРЛИН. (СЭТА). Реакцылыг ийи партиялардан — социал-демократтыг болгаш социал-демократтыг төп дээр ийи партиялардан эвилелдешкен чазакты тургузары конгуг айыылдыг боор болур дээрзинге чигзинип турарын Португалияның Коммунистиг партиязының чиңгине секретары А. Куньял медеглээн. Португалияның Коммунистиг партиязы 1974 чылдың апрель 25-те болган демократтыг чаартылгаларның уламчылаашкынын кылыр дээш туржур ындыг чазакты тургузар болза, Коммунистиг партия аңаа киржир деп, А. Куньял чугаалаан.

Аграр реформа болгаш национализация талазы-биле чедип алган чүүлдерни узуткаарынга барыын үзелдиг партия кол рольду ойнап турар. Конституцияны шыңгызы-биле сагып турган, бүгү-ниитиниң соңгулдазын эрттиргениниң түңнелинде тургустунган чазак-биле Коммунистиг партия ажылдап болур деп, А. Куньял дыңнаткан.

А. Куньял коммунистерниң болгаш социалистерниң кады ажылдап болурунуң дугайында чугаалап тургаш, Португалияның социалистиг болгаш Коммунистиг партиялары чурттуң демократтыг кол күштери боор турарын айыткан. Бо ийи партияларның кежигүннери национал амыдырал талазы-биле бот-бодунун аразында чоок болгаш бот-бодун билчир талазы-биле барык чаңгыс аай үзел-бодалдарлыг боор турар деп ол чугаалаан. Ындыг-даа болза социалистиг партия реакцылыг партиялар болгаш күштер-биле эвилелдежип турган, сөөлгү үеде коммунистиг партия-биле чоокшулажып турары биске бурунгаар базым болур деп ол айыткан.

Португалияның Коммунистиг партиязы чурттуң антифашистиг болгаш демократтыг күштерин эвилелдештирип тургаш, революцияның чаалап алыышкыннарын, демократтыг тургузугнуң болгаш национал хамаарышпас чоруктуң чаалап алыышкыннарын камгалаар сорулгалыг деп ол түңнелинде айыткан.

ШАПТЫКТАВЫШААН

БЕЙРУТ. (СЭТА). Ливанның найысылалында сөөлгү хүннерде оожурган турар апарган. Ливанга тайбыңны деткиир талазы-биле арабтар аразының күштери байдалды чогумчудар дээш элээн хемчеглерни алган. Ынчалза-даа консервативиг күштерниң талалакчылары ам-даа удурланмышаан. Бейруттуң далай порту ажыттынмаан хевээр. Портту ажылдары-биле консервативтиг «ливан фронту»-биле чугаалажыышкыннар түңнел бербээн.

Оон-биле кады барыын үзелдиг күштер аткылажыышкынны соксадыр талазы-биле дугуржулганы ажыглап алгаш, боттарының туруштарын быжыглап турар. Барыын христиан отрядтар Айнар-Руманеда чаа баррикадаларны тудуп турар. Консерваторларның баштыңнары арабтар аразының күштерин Ливандан долузу-биле үндүрген турарын чедип алыр дээш шырбайып турарлар.

Айыыл чок чорукту хандыларының айтырыглары ливан чазактың чоокта чаа боор эртекен хуралының кол темазы болган. Ол хуралга Ливанның премьер-министри С. Хосстуң Сирия Араб Республикага барып, ооң удуртукчулары-биле чугаалажыышкыннарының түңнелдерин база чугаалашкан. Ливанның мурнуу чүгүнче бир батальон шеригни чорудар дугайында айтырыгны база чугаалашкан, ынчалза-даа ол шеригни консервативтиг күштер орук ара доктааткан боор турар.

Ливанның мурнуу чүгүнге дүрүм ёзугаар эрге-чагырганы тургузарынга Израильдиң шаптык кадып турарын С. Хосс демдеглээн. Ол дээрге Ливанның иштики херектеринге дорт холгаарлаашкын болур деп ол чугаалаан.

ЫЛГАЛ ХЕВЭЭР АРТПЫШААН

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА). АКШ-тың администрациязы ядыы түреңги чорукту узуткаарын дыңзы-биле алгыржып турза-даа, америк ядыыларның болгаш хөреңгитеннерниң аразында ылгал хевээр артпышаан.

Чурттуң мурнуу талазынга шинчилелдер чорудар талазы-биле институттуң кылган илеткелиниң авторлары ол дугайын дыңнаткан. АКШ-тың эң бай өг-бүлелериниң бир кезииниң холунда бүгү оруулгаларының 42,3 хуузу онаажып турар, а хандырылгазы четпес өг-бүлелерде чүгле 5 хуузу онаажып турар. АКШ-тың мурнуу чүгүнде чурттап турар 10,8 миллион кижилер эң түреңги байдалда чурттап турар.

Чоннуң ядарап турарының бир кол чылдагааны болза оруулгаларны деңдески эвес хуваап турары болур. Чурттуң мурнуу чүгүнде штаб-квартиралыг 15 үлетпүр корпорацияларының оруулгазы сөөлгү он үш чылдарда 285 хуу өскен азы 1,3 миллиард доллар четкенин илеткелде айыткан.

Чыл үнген тудум-на байаннар байывышаан, а ядыы кижилер ядаравышаан хевээр деп мурнуу талага шинчилелдер чорудар институттуң президентизи Дж. Бонд чугаалаан.

ЧЕПСЕГЛЕНИИШКИННИ ДҮЖҮРЕР ТАЛАЗЫ-БИЛЕ КОМИТЕТТЕ

ЖЕНЕВА. Эртемниң болгаш техниканың талазынга депшилге ядролуг чепсекти чаа хевир киирерингe салдар чедирген болгаш массалыг узуткаашкынның боо-чепсээниң чаа хевирлериниң база системаларының тыптып келириниң аргазын ажыткан — деп, Чепсеглениишкинни дүжүрер талазы-биле комитеттиң хуралынга чүве чугаалап тура, Венгрияның төлээлекчизи медеглээн. Боо-чепсектиң ындыг хевирлериниң тыптып келири боо-чепсектерни улам ыңай дүжүреринге болгаш делегейниң дүшкүүрлүг чоруун чавырылдырарының херээнге улуг каражаны чедирер.

Боо-чепсектерни эндере бүдүрериниң оруунга быжыг моондакты тургузары эргежок чугула деп ол чугаалаан. Ол сорулганы шиитпирлээринге массалыг узуткаашкынның боо-чепсээниң чаа хевирлерин база ындыг чепсектиң системаларын ажылдап кылырын болгаш бүдүрерин хоруур дугайында ССРЭ-ниң саналы бурун тааржып турар.

Герман Демократтыг Республиканың төлээлекчизиниң демдеглээнин ёзугаар алырга, совет саналды боттандырары боо-чепсектерни эндере бүдүрериниң шынар талазы-биле өзүлдезин болдурбазынче угланган эң боттуг хемчег болур ийик, КНО-нуң Кол Ассамблеязының чепсеглениишкинни дүжүрер талазы-биле тускай сессиязының сүмелеринге ол таарышкан болур ийик. Ол айтырыг дугайты делегей дугуржулгазын чарары эртемниң болгаш техниканың талазында чаа чедиишкиннерни шуут-ла тайбың сорулгаларга ажыглаарын хандырар ийик.

Массалыг узуткаашкынның боо-чепсээниң чаа хевирлериниң хөгжүлдези делегей байдалынга, чижээ, чепсеглениишкинни дүжүрер талазы-биле амгы үеде болуп турар чугаалажыышкыннарга бак салдарын чедирип турарын айыткаш, нейтроннуг ядролуг чепсекти хоруурунуң дугайында керээни чарарынга хамаарыштыр социалистиг чеди чурттуң саналын комитетке сонгаарладыг чокка чугаалажырынче ГДР-ниң төлээлекчизи кыйгырган.

Стратегтиг шавар хаараашкынның боо-чепсектерин кызыгаарлаар дугайында совет-америк чугаалажыышкыннарының база Төп Европада кайы-даа таланың чепсектиг күштерин болгаш боо-чепсектерин кызырар дугайында Венада чугаалажыышкыннарның чугулазын Великобританияның төлээлекчизи демдеглээн. Ядролуг технологияны улам өзүлделиг кылдыр сөлчүп турары ядролуг чепсектиң планетага улам ыңай нептерээринге чедирбес ужурлуг деп ол чугаалаан. Ындыг нептерелди болдурбазының кол чепсээ ону нептеретпес дугайында керээ болур.

Амгы үеде эң дүрген шиитпирлээр болгаш чугула сорулга — ядролуг чепсектиң шенелделерин бүгү-ниити хоруур болгаш химиктиг боо-чепсекти хоруур дугайында дугуржулгаларны чарып алыры болур деп, Японияның төлээлекчизи медеглээн.

Каяа-даа каттышпас 15 чурттуң өмүнээзинден чүве чугаалааш, Нигерияның төлээлекчизи ядролуг чепсектиң шенелделерин бурун болгаш бүгү-ниити хоруур дугайында керээни ажылдап кылыр сорулга-биле ССРЭ-ниң, АКШ-тың болгаш Великобританияның аразында үш талалыг чугаалажыышкыннарның улуг ужур-дузалыын демдеглээн.

(СЭТА).

ҮРЭЭРИНДЕН ДИДИНМЭЭН

ВАШИНГТОН. (СЭТА). Даштыкы чурттарның Компартияларының кежигүннеринге АКШ-че кирерин чөпшээрээринге кызыгаарлаашкынны кылырын көрүп турар сенатор Г. Бейкерниң эдилге кылдыр киирген саналын АКШ-тың конгрези америк болгаш делегейниң өске-даа хөй-ниитизиниң негелдезин ёзугаар хүлээп албайн барган. Ол дээрге Хельсинкиге болган чөвүлел хуралдың негелделерин дорту-биле үрээринден конгресстиң дидинмейн, ойталааны ол боор турар.

Конгресстиң чөпшээрежилге комиссиязынга хүлээп алган ол шиитпир-биле кызаңнаашкын кылырының эдилгезин июль төнчүзүнде хүлээп алган сенаттың мурнундагы шиитпири күш чок болдунгач. Ындыг эдилгени сенатор Джексон болгаш АФТ-КПП дээр профкаттыжышкынның реакцылыг баштыңы Мини ышкаш, ындыг сурагжаан «дартыгаларның» ыйыдышкыны-биле хүлээп алган турганы билдингир. Херек кырында чугаа болза, «соок дайынның» чылдарында хүлээп алган Маккаран-Уолтерниң хоойлузунуң негелделериниң бирээзин катап тургузарының дугайында боор турган. Ол дээрге, «коммунистерге, марксистерге болгаш ол ышкаш үзелдиг бөлүктер-биле холбаалыг кижилерниң АКШ-ка баар эргезин хоруурунуң дугайында» чүүл-дүр.

АКШ-тың конгрезиниң Бейкерниң эдилгезин буруу шаапкан чөпшээрежилге комиссиязының шиитпири болза, «соок дайынның» талалакчыларынга шыңгыы согуг-дур, маккартизмниң халаптыг үезинче катап кирерингe удурланып турар кижилерниң тиилелгези-дир деп, ол чурттуң хайгааракчылары үнелеп көрүп турар.

АКШ. Кеш-сööктү ылгай көөр чорукка болгаш реакцияның кара туразында аажылаашкынынга удур чурттуң негр чону улам шиитпирлиг туржуп турар. Полицияның болгаш ак кештиг расистерниң талазындан үргүлчүлеп турар дерамылаашкынга удурланмышаан, Нью-Йорктуң Бруклин районунуң кудумчуларын таварты 2000 ажыг чыскаалчылар эрткен. Негр хөй-нити ажылдакчызы Артур Миллерни полицияның кара туразында өлүргенинге болгаш 16 харлыг негр оол Виктор Роудсты бөлүк расистерниң араатанзыг ёзу-биле эттеп-эриидээнинге хамаарыштыр кара кештиг нью-йоркчулар боттарының килеңнээшкинин илергейлээн.

ЧУРУКТА: чыскаал үезинде. (СЭТА-ның фотохрониказы).

ПЕКИННИҢ ПОЛИТИКАЗЫ — ГЕГЕМОНИЗМНИҢ ПОЛИТИКАЗЫ

Канаданың Коммунистиг партиязының Чиңгине секретары Уильям Каштан август 17-де ССРЭ-ниң Төп телевидениезин дамчыштыр берген интервьюзунга чоокта чаа Вьетнамга чорааның дугайында бодунуң бодалдарын чугаалаан. Вьетнамның улузу чуртун катап тургузар, ону чаа ёзу-биле тургузар деп долу шиитпирлиг болду, ол чорук аңаа энергияны берип турар-дыр деп ол демдеглээн.

Чурттуң таварышкан бергелериниң дугайын чугаалааш, ол бергелерниң эң колдуу — Пекинниң Вьетнамга хамаарыштыр политиказы-биле холбаалыг айыыл болуп турар-дыр деп ол чугаалаан.

Кыдат Вьетнамче үш угланыышкындан халдап турары мырыңай илдеп болду. Бирээде — Кампучия-Вьетнам кызыгаарда оон өнчүк-чөңгээн. Кыдат удуртулга Вьетнамга удур агрессияже Кампучияны чыгап турар. Оон-биле кады Пекин болза, Вьетнамга ыйыыышкын кылыр бодунуң политиказын өскертиринче ону албадаар сорулганы салып турар. Ынчангаш бодунуң ол чүткүлүнге Кыдат Улус Республиканың удуртулгазы бүгү-ле арга-чепсектерни ажыглап турар.

Агрессорларның вьетнам-кампучия кызыгаарже октаан танкыларын, миномёттарын, өске-даа боо-чепсээн көрген мен. Оларда «Кыдатка кылдынган» деп таңма баскан болду. Бо дээрге Вьетнамга хамаарыштыр Кыдаттың өнчүкчөңгээлиг политиказының чижектериниң чүгле бирээзи-дир.

Пекинниң Вьетнамга удур политиказының ийиги угланыышкыны — «хуацяонун», биргээр чугаалаарга, Вьетнам Социалистиг Республикада чурттап турар кыдат националдыг кижилерниң айтырыын ажыглаары-дыр. Ол кижилер ылгай көрдүрүүшкүнге таваржып турар дээр хоп-вүгүлчү медеглелдерни кыдат удуртулга кылып турар. Ук айтырыгны ол удуртулга Вьетнамга ыйыышкын кылырының шуут-ла чепсээ кылдыр ажыглап турар. Ол сорулга-биле Кыдат вьетнам-кыдат кызыгаарда мессилдежиишкиннерни күткүп үндүрүп турар.

Ындыг болганда Пекинниң хуацяонуң салым-хуузу дүвүретпейн турар болдур ийин. Ол айтырыгны байдалды шуут нарыыдадыр, социалистиг Вьетнамга ыйыышкын кылыр дээш кедүрүп турар.

Вьетнамны иштинден баксырадыр, ында социализм тургузуушкунунга шаптыктаар — пекинчи удуртулганың үшкү сорулгазы ол-дур. Вьетнамга материалдыг болгаш техниктиг деткимче көргүзеринден Кыдат ойталаан. Кыдат Вьетнамга кевүрүг тудар деп аазааның мендэ чугаалап турду. Кыдат специалистер ажылдарының чартыын кылгаш, ол ажылдарны соксаткаш болгаш оларны делир келдире берген. Мурнунда кыдат таланың тудар деп хүлээнгени металлургия заводунга, өске-даа үлетпүр бүдүрүлгелеринге база шак-ла ындыг чорук таварышкан. Ол бүгү чүнүң дугайын чугаалап турарыл? Кыдат удуртукчуларының аазаашкыннарын шынга ап хоржок дээрзиниң дугайын бөгүн Пекинниң ажы-чаны дээрге, саттыныкчы, хоралакчы, өскерликчи кажарлаашкын-дыр.

Пекинниң кол сорулгазы — «үш делегейниң» концепциязын хүлээп алыр кылдыр Вьетнамны албадаарын оралдажыры ол болур. Ол политика ийи аңгы социал системаны — социализмни болгаш капитализмни чаңгыс аай кылдыр тургузуп турары билдингир болгай. Вьетнам ол концепцияны хүлээп ап шыдавазын медеглеп турар. Совет Эвилелиниң Кыдаттың өжээйниг ёзу-биле көрүп турарынга Вьетнам чөпшээрежип шыдавас, чүге дээрге, ССРЭ империализмге удур, тайбың болгаш социал депшилге дээш демиселге принципиалдыг турушту ээлеп турарын ол билир.

Мээң ужурашканым-на кижилерниң меңээ чугаалап турганын ёзугаар алырга, Кыдаттың Вьетнам Социалистиг Республиканы бодунуң иштики болгаш даштыкы политиказын өскертир, социализм тургузуушкунунуң оруундан чайлаар кылдыр албадаарынче угланган чүткүлдери-биле Вьетнам чөпшээрежип шыдавас.

Совет Эвилелин вьетнам кижилерниң найыралчы сагыш-сеткил-биле көрүп турарын чорааным-на чер бүрүзүнден көрген мен деп, У. Каштан чугаалаан. Совет Эвилели ол чуртка деткимчени көргүзүп келгенин болгаш көргүзүп-даа турарын ында эки билир. Кыдат удуртулганың гегемонисчи айыылдыг чигзениишкиннеринге удурланыштыр туржурунга белен чорукту дугайын меңээ чер болганга чугаалап турду.

Делегейниң коммунистиг шимчээшкининиң мурнунда турар сорулга чүл дээрге, бодунуң хамаарышпас чоруун, бот-эргезин болгаш чаңгыс эвин камгалап, социализмни тургузуп турар Вьетнамның чазаа, Коммунистиг партиязы, улузу-биле долу эп-сеткил каттыжыышкынын медеглээри ол болур.

Түңнелинде У. Каштан совет кижилер ажыл-ижинге, оңгу беш чылдың сорулгаларын күүседиринге чедиишкиннерлиг болурун күзээн. Силерниң чедиишкиннер бүрүзү — тайбың дээш, империализмге удур, реакцияга удур, социал депшилге дээш демиселге салыышкын-дыр деп ол чугаалаан.

(СЭТА).

АЛДЫН ХОЛДАР, АРЫГ НҮҮР

ООРЖАКТАРНЫҢ өг-бүлезин хейзиг кызы каастап, чайның ортаа айында чазылган хүрегелдей чечек ышкаш, өзүп мандып орган. Кижи өзер, кидис шөйлүр дижири дег, бичии Настяның омак-хөглүү-даа дегет, кожазы өглерниң үе-чергези бичии уруглары-биле кады каттаар, чээргеннээр, авай, хурааганын кадарар, суггарар, азазынга бызаа тыртып бээр, эдерер. Бичии уруунуң кылбас-ла чүвези чок: ойнаар-кызып хепкерер, аңаа ей хеп-сын безин даараарын оралдашкан орар. Хейзиг кызының омак-сергээзи ада-иезин улам өөрүп, кожа-хелбээлеринге уруун эпти-ле мактаан-даа орарлар-ла. Ынчанмайн канчаар, кижиниң ажы-төлү дээрге келир үеде салгакчызы, чуртун тудар кижизи-ле болгай, ынчангаш балалбас исти база-ла ажы-төлү арттырар, чуртталганы уламчылаар болгай. Оларынга чоргаарланмайн, кыңга чоргаарланыр боор!

Шаг-үе чаңгыс черге турар эвес. Часкы хаттарның сыыладыр хадымырлап эртери дег, үе-шаг бодунуң ээлчээ-биле кулбуртуп эртип-ле турган, а хейзиг Настя база-ла чүвениң ужурун улам билип, таныр, амыдыралга чоорту өөренип, аңаа чүнү-ле кылзымза ажыктыг болур ирги деп бодап чоруур апарган.

Эң баштай-ла Аксы-Барлык школазынга өөренип эгелээн. Өөренир, өөренир база катап өөренир дугайында кым чугаалаанын башкызы айтып берген. Чамдыкта бичии кызы эргиндев кирип ора-ла, мурнай ол хүн алган демдээн алгырып чугаалап кирип кээр апарган.

— Авай, бөгүн тыва дылга 4 алдым. Ачай, бөгүн номчулгага 5 алдым — дээр.

ҮЕ ШАПКЫН. Чылдар, күскү чемзээй хемниң агымы дег, караңнадып эрте берген. Настя өскен, безин онгу классты эки доозуп алган. Ол ВЛКСМ кежигүнү, класзынга хөй-ниитичи дээш школа директорунуң адын салган мактал бижик-биле база шаңнаткан. Үе-чергезинге дузалажыр, бот-тывынгыр уран чүүл бөлгүмүнге идепкейлиг киржир турган.

Бир-ле катап ада-иези уруунга мындыг айтырыг салганнар:

— Настенька, ам кайнаар өөренир деп бодап алдың? Айдыгааштан белеткенир болза эки боор, уруум. Башкыларың ол дугайын сүмеледи-ле ыйнаан. Демдектериң база шыырак кижи-дир сен.

Настяның арны чайгы хүн дег хүлүмзүрээш, ынак ада-иезиниң чүнү күзеп орарын эндевээн.

Ынчан 1970 чылдың чайы турган. Хып дээн чалыы кыс боданып орган. Ада-иези ынак уруунуң харыы бээрин далаштырбааннар-даа. Бир катап уруу чугаалаан:

— Силерниң мени дээш сагыш човап турарыңар дээш четтирдим авай, ачай. Силерниң сүмеңер чөп-түр, өөренири дег аас-кежик кайда боор. Ындыг-даа болза, амгы үеде ажылдаксап тур мен. Дүүн комсомол райкомундан путёвка алдым. Мээң чаңдык өөрүм база янзы-бүрү ажылдарда хуваатгынды. Эштерим Вера, Лида суглар-биле кады сакманчылаар бодаан кижи мен, ынчалза-даа туүйбу заводунга хөй ажылчыннар херегленттинип турар-дыр. Бир эвес бо хевээр турар болза районнуң чаа тудугларын хожудаары чугаажок деп партком секретары хуралга чугаалады — дээн.

«Аас-кежиктиг, алдын бөскектиг кызывыс Алдай-Саян ажып өөренир боор» деп бодап орган аваның хөнүүнге бир-ле билдинмес чүве дээй каапкан, а адазы уруун деткээн. Ол харын өөрүп чугаалаан:

— Бодуң-на билип көр, уруум, сен дээрге, шору апарган кижи-дир сен, артында-ла комсомолчу. Мээң чагыым мындыг эвес: чүвениң беленинче кажан-даа халывайн чор, уруум. Сээң кырган-ачаң сезен харлыынга чедир янзы-бүрү ажылдар кылып, аргазынга аңнап-меннеп чорду. Ол креи үргүлчү-ле меңээ мынча деп чагыыр чүве: «Эргээ өөренме, а бергээ өөрен. Ажылдың бичезинден өкпелеве, а улуундан кортпа, оглум». Туүйбу кылыр заводта ажылдар белен эвес болгай, уруум. Оон дадарап болбас, дуржулгалыг эш-өөрүңге даяныл, кызып-ла ажылдап көр. Кижиниң ады кончуг болгай. Ат өлүрүнүң орнунга боттуң өлгени дээре деп шаанда ярыжар чүве болгай. Ону утпа, уруум.

«Ада чагыы алдын-биле деңнеймес үнелиг чүве дээн» — деп, Настя иштинде бодаган-даа.

ООН-НА эгелээш, 10-гу класстың доозукчузу, бедик сыныг, мөге-күдер эгиннерлиг кыс Кызыл-Мажалыктың туүйбу заводунуң делгем девискээринге хоступ келген. Өөрү кыстар чаа келгени ажынге дузалажып, билбейн барган чүвезин айтып берип турганнар. А хостуг кежээлеринде солун кинолар, концерттер көрүп, аңаа боттары киржип турганнар. «Амыдыралдың үнези чүдел?» аттыг лекцияны база дыңнааннар. Чаа ажыл, чаа коллектив, чаа чаңчылдар Настяны бүргеп, ооң чалыы чүрээнге кандыг-ла бир өөрүшкүнүң одун кыпсыпкан. Ол чөп-даа, чүге дээрге, кижи коллективке кижизидир, күштелип чалгыннаныр чүве-дир дээрзин хып дээн чалыы уруг ооң мурнунда ылаң билбээн-ле чөп.

1974 ЧЫЛ. Бо чыл аныяк комсомолчунуң амыдырал-чуртталгазынга төөгүлүг болуп арткан. Ону СЭКП кежигүнүнге хүлээп алган. Чүге дээрге, аныяк кыс бүдүрүлгезинге идея талазы-биле өзүп, мандып, каңналып эгелээн. Хостуг шактарында район библиотеказынга үргүлчү кээп, ында делгеттинген солун-сеткүүлдерни кичээнгейлиг номчуп, ооң утказын эш-өөрүнге долчулап чугаалап берип турган. А боду республика солуннарын доктаамал чагыдып ап, агитатор хүлээлгезин база ак сеткилдиг күүседип турган.

Бүдүрүлгениң технологиязын мастер кижи ылап шиңгээдип алган турарын завод директору Матвей Петрович Андросой сүмелээн. Ынчангаш аныяк коммунист А. Л. Ооржак туүйбу кылыгларының талазы-биле тускай литератураны кыдымак өөренип ап турган. Ол база-ла чөп, чүге дээрге хевирлээр цехтиң мастери кижи болганда, баштай ол технологияны ылап шиңгээдип алыр ужурлуг. Оон башка өскелерин башкарып, оларның билбейн барган чүүлдерин айтып бээри берге-ле болгай. Туүйбу бүдүрүп кылыры нарын-даа, берге-даа ажыл болгай, ынчангаш аңаа быжыг билиг, бедик мергежил негеттинер. Ак, кызыл доврактың, дойну чежени холуурун, ону канчаар өрттедирин, кадырарын дээш черле түү чок дээр! Бо-ла бүгүнү мастер кижи беш салаазы-биле домей билгеп турар ужурлуг.

Туүйбу кылыр цехте бригадир Юрий Иргит-биле сүмелешкеш, аныяк коммунист, депутат Анастасия Ленейевна Ооржак ажылчын күжүр чөп хуваап, бүдүрүлгениң аныяктыг аргазып бедидип, продукцияның шынарын доктаамал хынап турар. Айда, хүнде бердинген нормаларны күүседиринге цехте нептерээп социалистиг чарыш дузалаан. Чылдагаан чокка ажыл шагы үзүп, оон озалдаар кижилер-биле тускай беседаны чорудуп, ооң хөөнүн кижизидикчи утка-шынар-биле дүүштүрүп турары өөрүнчүг.

— Мээң шилип алган профессиямның чажыдын сонуургаан болгай силер. Ында онзагай чажыт чок. Хамык ужур тура-сорук, ак сеткилде деп бодаар мен. Чамдык кижилер бо заводка ажылдап киргеш, ийи-үш ай ажылдааш, эге бергелерге шыдашпайн, бүдүрүлгеден үнүп чоруптарлар-дыр. Чажырар чүү боор, ындыгаар база тургулаан-на болгай. Ындыг халымак эргижчел чорукка удур хемчеглерни ап, чаңгызы — хөйү, хөйү — чаңгызы дээш ажылдап турар бис.

Кады ажылдап турарым мурнакчы ажылчыннарга: Базыр Ооржак, Сайбуу Серешпей, Валентина Биче-оол, Нина Домбаштай, Юрий Иргит болгаш өскелер-даа хамааржыр. Мээң мергежилдиг ажылчын болуп өзүп мандыырымга 1970 чылдан бээр мастерлең турган дуржулгалыг сүмелекчим Валентина Павловна Трункинага өөрүп четтиргенимни ам-даа илергейлеп чоруур мен — деп, Тыва АССР-ның Дээди Совединиң депутаты А. Л. Ооржак чоргаарал-биле чугаалады.

МУРНУНДА бодуун өгге өскен, ам төрээн чонунуң төлээлекчизи кылдыр депшээн аныяк депутаттың чымыжы-ла хөй. Ада-иелер хуралынга баар, херээженнер чөвүлелиниң, суур чагыргазының айтырыгларын шиитпирлежир, азы суурда агитквартиралар ажылын хынаар, чок болза назы четпээннер ортузунга эрге-хоойлу таныштырылгазын чорудары дээш оон-даа өске.

Амгы үеде депутат А. Л. Ооржак заводта аныяк коммунистер биле комсомолчулар ортузунга кижизидикчи болгаш бүдүрүлгечи ажылды күштелдирип турар.

Бүдүрүлгеге күш-ажылчы чедиишкиннери дээш ол баштай ВЛКСМ Төп Комитединиң «Беш чылдың аныяк гвардейжези» деп мөңгүн, база «Бүдүрүлгениң аныяк мурнакчызынга» деп херек демдектери-биле шаңнаткан, аңаа «Коммунистиг күш-ажылдың шалыңчызы» деп хүндүлүг атты база тывыскан. Ол — СЭКП райкомунуң болгаш райкүүскомнуң хүндүлел бижиктери-биле база шаңнаткан.

Аныяк депутат Анастасия Ленейевна Ооржактың ажыл-ижи-биле кыска таныжарга мындыг-дыр.

С. САНДЮ.

Бөгүн — ССРЭ-ниң Агаар Флодунуң хүнү

ЧЕР КЫРЫНЫҢ АЛБАНЫ

Ленин болгаш Октябрь Революциязы орденниг Аэрофлот—делегейде эң-не алдаржаан ужар чүүл компаниязы боор турар. Ооң самолёттары делегейниң бөрык кол-кол чурттарынга хүннүң-не чедип, далай-океаннарны кежилдир дүн-хүн чокка ужуп чоруп турар. Совет Эвилели 1937 чылда-ла эң узун агаар оруктуг чурт апарган. 1941 чылда—ужар чүүлдүң улус ажыл-агыйынга ажыглаар талазы-биле бир дугаар черже үнген. 1956 чылда бистиң чуртка бир-ле дугаарында реактивтиг самолётту пассажирлер дажыглаарынга ажыглап эгелээн. Ынчан хөй пассажирлер олурган ТУ-104 самолёт агаарже көдүрлүп үнгеш, баштайгы рейсти кылган. Ооң соонда-ла ИЛ-62, ТУ-154, ТУ-134, ЯК-40 дээн ышкаш үндеп дүрген ужугар реактивтиг самолёттар ажыглалга киргилээн.

Онгу беш чылда Аэрофлоттуң агаар оруктарынга эң болбаазырангай самолёттар: чүък дажыглаар ИЛ-67, калбак чалгыныг аэробус ИЛ-86, ЯК-42 деп самолёттар ужуп турар апаар. А чер-черниң кыска агаар оруктарынга АН-28, Л-410 дээр самолёттар АН-2-ниң орнунга ажылдап эгелээр.

Амгы үениң эң сайзыраңгай ужар чүүлүн башкарып, ону улус ажыл-агыйынга бараалгадып турар кол-ла күш—ужудукчулар, штурманнар, инженерлер, техниктер болуру кымга-даа билдингир. Ынчалза-даа оон-даа дудак чок чугула ажылды кылып турар кижилер—чер кырының албанының ажыл-ишчилеринден Аэрофлоттуң бүдүрүлге планнарының, оон беш чылының даалгаларының салым-чолу хамааржыр. Олардан, чогум-на чер кырының «ужудукчуларындан» техниканың болгаш пассажирлерниң салым-хуузу хамааржыр деп дидими-биле чугаалап болур.

ССРЭ-ниң Агаар Флодунуң (Ужар чүүл хүнүнүң) 45 чыл оюнга төлептиг ужуражыр дээш Тываның ужар чүүл бүдүрүлге чериниң ужудукчулары-биле бир дөмей, ооң чер кырының ажылдакчылары — инженерлери, техниктери, диспетчерлери, лаборантылары болгаш өске-даа ажылдакчылары социалистиг чарышка калбаа-биле киришкеннер. Олар ылаңгыя бо онгу беш чылдың үшкү чылының планын хуусаадан эрте күүседир дээш кызымаккай ажылдап, багай эвес түңнелдерни чедип алганнар. Чижээ, пассажир аргыштырылгазының участогу бо чылдың баштайгы чартыының планын 101 хуу күүсеткен. Ооң түңнелинде орулга даалгазы 107,7 болгаш күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүнүң планы — 101 хуу күүсеттинген.

Ужар чүүлдүң техниктиг баазазының чартык чылда түңнелдери база өөрүнчүг. Бо дээрге республиканың ужар чүүл бүдүрүлге чериниң эң кол участоктарының бирээзи-дир. Ында монтаж цегинден эгелээш, демирден кезектер кылырының участогунга чедир салбырлар бар. Чартык чылдың түңнелдери-биле баазаның ийиги ээлчээ тиилекчи болган. В. Примпиктиң бригадирлээни ол ээлчег бодунуң мурнунда салдынган даалганы пландан ажыр, эки шынарлыг кылдыр күүседиринге чаңчыккан коллектив.

Монтаж кылыр цех база-ла эки көргүзүглерлиг. Ооң коллективи самолёттарның, ылангыя АН-2-ниң моторларын ужулгаш, катап чаа ышкаш кылдыр септээш, ледир фюзеляжка эптеп турар. Ооң ажылынга слесарь-механиктиг цех улуг ужур-дузалыг. Аңаа чамдык кезектерни септээр, харын-даа чаа кезектерни безин кылып турар.

Монтаж цегиниң ээлчеглериниң болгаш звеноларының аразында байырдал мурнунуң социалистиг чарыжынга Ю. Владимировтуң бригадазы (үстүнде чурукта) тиилээн. Ынчангаш бригадага шилчиир вымпелди болгаш ооң кежигүннеринге өртектиг белектерни тывыскан. Бригаданың чедиишкини таварылга эвес. Бригадир Ю. Владимиров боду Киевтиң хамааты ужар чүүл институдунуң бот-өөредилге салбырының бешки курузунда өөренип турар. Бригадада В. Васильев, В. Киреев, В. Корюхин болгаш өске-даа техниктер порттуң эң бедик мергежилдиг специалистеринге санадып турарлар. Бо цехте монтажчылардан аңгыда, механиктер, мотористер, слесарьлар, сварщиктер, будукчулар дээш кандыг мергежилдиг кижилер чок дээр. Олардан амгы үениң эң болбаазырангай ужугар аппараттарының салым-чолу хамааржыр.

Порттуң прибор-херекселдер лабораториязы база-ла эң чугула участок боор турар. Ында амгы үениң самолёттарының бүгү-ле нарын херекселдерин хынап, херек апарганда септеп турар. Ында бедик мергежилдиң специалистери ажылдап турарлар. Лаборатория радиоаппаратураларны, автопилотту, ужудуушкун параметрлериниң айтыкчыларын, самолёттуң бедик-чавызын айтыр херекселдерни үргүлчү хынап турар. Бо болгаш өске-даа приборлар бичии-даа тазыг чок ажылдаар ужурлуг. Ову хандырып турар кижилерниң бирээзи — тыва авиаторларның хоочуннарының бирээзи коммунист Н. И. Шкуратов. Ол бо портка 1949 чылда келгеш, бо хүннерге чедир ажылдап турар. ПО-2-ден эгелээш ИЛ-18, ЯК-40 деп самолёттарга чедир ооң кылбас-ла приборлары чок. Бо удаада ол автопилотту кылып олурда чурукка тырттырган. **(адаанда чурукта).**

Тыва авиаторларның аразында солун төөгүлүг кижилер хөй. Чижээ, В. Кравцов аңаа 1947 чылда ажылдап кирген. А ооң ынчан кылып турган ажылы — аът-биле бензин сөөртүрү боор турган. Ол сонуургак, кызымаккай болганы-биле өөренмишаан ажылдап тургаш, тускай эртемни чедип алган. В. Кравцов ам техниктиг контроль килдизиниң улуг инженери, хоочун авиатор апарган. Ол бодунуң албан-хүлээлгезинге эки ажылы дээш Төрээн чурттуң шаңналдарын хөй удаа ап келген. Ол ышкаш ужур чүүлге үр чылдарда бараан боор келген кижилерни хейну адап болур. Чижээ, чаңгыс-ла Кызыл аэропортунга үжен чыл ажыг ажылдаан техник А. Матюшов, А. Назимов, А. Чимий-оол оларны айтып болур.

Онгу беш чылда Тыва ужар чүүл бүдүрүлге чери чедиишкинниг ажылдап турар. Ол дугайын ССРЭ-ниң Агаар Флодунуң хүнүнде авиаторлар Төрээн чуртка айыткаан. Ол чедиишкинде чер кырының албанының ажылдакчыларының киирген үлүү база улуг.

Т. МОНГУШ.

УДАВАС ШКОЛАЖЕ

СКОРО В ШКОЛУ

Сентябрь 1-де чурттуң бүгү школаларынга өөредилге чылы эгелээр. Бирги класска баар уругларга бирги кошга база бир янзы боор дыңналыр.

ЧУРУКТА: кым бирги класска баарыл?

А. СЕНЦОВТУҢ фотозу.
(СЭТА-ның фотохрониказы).

Чаа шүлүктер

I. БҮДҮҮЗҮ-ДҮР

Урут чаштан ээн болган чурттакчыгым
Караа, кулаа эригип-даа калды-ла ыйнаан,
Улуг-Хемниң, паш дег, дүвүн сонуургадым,
Кайгаар чү боор диген ышкаш, маажым боор-дур.
Кайын келген, чүү мындыг ээкл бо деп,
Удур мени, сонуургаан дег, шиитилээр-дир,
Канчалза-даа, чаа кижи эскерипчел,
Узак дыңнаар, думчуу чыткыр чүве-дир ийин.
Сергей Бүрбү урап сөзү мөңгежиткен,
Чераш ирей шевер холу диригжиткен
Овурларны катаптавас, өттүнмес мен,
Олардардан ойзу сөглеп, бижиир дээн мен.
Эрте шагдан Тываның бо өзээн төөгү
Хайыргалап чанып каапкан үеден бээр
Хайыракан арнын чүгле чаарткан эвес,
Эжиңгеп суум сайы безин хоюг деңер!
Бурунгу хем дагыр унун, оюк-делик
Ортулуун-даа эде суйбап четтикпээнде,
Оңгарынче Саян далай шыгын тынып,
Буура дагга көрүнчүк боор бүдүүзү-дүр.
«... Шагаап-теве өшкү дою боор-тур оо!»—деп
Бир эш сеткел тоолуп ылып доозуп орда,
Бистиң чүс чыл халазында суурун салгаш
Шагаан-Арыг салгал хоорай өзүп чытты...
Хамык чүве мырда, шуут-ла кылаң-дыр деп,
Амдызында сеглээлек бол, бүзүрээр мен:
Амыдырал Улуг-Хем дег, шапкын агып,
Кагыын ылгааш, далай дүвү кылывыттар!

2. КЫСТАРГА ЧАГАА

Ливоттиптер ырлап турда, үжүк тектүп,
Шылырт дээрге, иле соп ап, удур чыый каап,
Ийи холдап рояль-даа суйбаан ышкаш,
Чызырадыр царлап орар кыстар, эки!
Наташа-даа, Светлана-даа... хола хепче,
Ине сыптап, ужуктаан дег, шыгаагылап,
Нарын ажыл далайында шымнып орда,
Ийинден көөрге, чаражыңар дам баар ийин!
Деглйт үпер солунуңар харысалгазын
Дериткилээн думчууңарда кертип алган,
Далаш, овза медээ кээрин манагзынып,
Дайынчы дег, кезениңкеп ор боор силер...
Меңээ таныш, эргим холдар саңрап бижээн
Бедик тудуг, кедээ иштиң шимээн-даажын
Изин арткан «Улуг-Хемден» помчуп ора,
Ливоттиптер ырын сактыр болдум, кыстар!

С. МОЛДУРГА.

ӨҢНҮКТЕРГЕ

Кожа Моолдан аалдап келген өңнүктерим,
Концертиңер таалап көрүп, өөрүп эртым,
Завган аймак артистериниң шырай-арны
Сагыжымга ол-ла хевээр чуруттунду.
Чараш, өткүт ырларыңар куттуларга,
Чаартынган, карак четпес хову чурту,
Шаап барып четпээн-даа бол, мурнумда бо
Чаптып-шөйлүп чыткансыг-даа кыпнып кээр-дир.
Чоннарывыс ыдык, күштүг найыралы
Чогум кайын эгелээнин тывыксаштың,
Човуланныг эрткен үе— төөгүже
Солаңгылыг шак бо хүнден хая көрдүм...
Дистиништен куштар ышкаш чииниң соондан
Дигии-биле үнүп келгеш, үдей көрүп,
«Арт, хем кежир эки чоруң аалчылар» деп,
Аккыр судун соондан чайып чорааннар боор...
Өңнүктерим ыры-шоору кезээ шагда
Өөрүшкүнү, чоргаарадны сөңнеп чорзун,
Ырак-чоокка — кайда-даа бол чаңгылаваза,
Ылап шынчы чүректерниң согуу болзун.

П. ОНДАР.

ҮР-САЙЫР АРЖААНЫ

Үр-Сайыр («Ажыг-Суг») аржааны Улуг-Хем районнуң эрги Чаа-Хөл суурунуң адаанда үжен километр, а Хемчиктиң Улуг-Хемге кирген черинден алды километр кууду турар. Эрги Чаа-Хөлден эгелээш, ол аржаанга чедир чүгле суг оруу-биле чоруур (катер азы моторлуг хеме-биле). Аржаан Улуг-Хемниң солагай талазында хаялар аразында кызаадан үнүп чыдар. Минералдыг аржааннарның шинчилелин кылыр талазы-биле эртемнер доктору Евгений Викторович Пиннекер «Тываның минералдыг суглары» деп номунда ол аржаан далай деңнелинден 1150 метр бедикте турар деп бижээн. Аржаанның чоок-кавызы үнүш талазы-биле кызыы. Ында каш дыттар, хадыңнар, тарамык кара-хаак, хараган турар. Ук аржаанны 1958 болгаш 1967 чылдарда Бүгү-эвилелдиң геология институдунуң эртем ажылдакчызы эш Зуев шинчилеп көрген.

Эртемден мындыг түңнелди үндүргеп: Үр-Сайыр аржааның соок суу тетониктиг болгаш эфузивтиг суглардың каттыжыышкыны болур. Аржааның аттыгып үнүп чыдары кошкак, бир секунда иштинде чүгле 0,06 литр суг үнер. Аржаанның суунуң составында демир, ак-демир, чес, хола, кобальт бар деп эртемденнер шинчилеп көрген. Оон ыңай Үр-Сайыр аржаанның суунуң составында кальций, магний элементилери база бары илерээн. Минералдыг чүүлдер составында бар талазы-биле ук аржаан Уралдың Гай дээр минералдыг суг үнер чери-биле деңнежип турар дээрзин эртемденнер бадыткаан.

Үр-Сайыр аржааның суун чартык литрин ижиптерге ижиниң шуут арыгаап каапкан тар.

Бо чылын июль айның дургузунда республиканың районнарындан барган элээн каш кижилер ук аржаанга эмнепип турган. Үр-Сайыр аржаанынга туралаан-на кижилер кээп эмненип турар болза-даа, эмчиниң сүмези черле херек деп бодаар мен. Чүге дээрге, ук аржаанга чамдык кижилер эмненип киргеш, кадыы улам баксырап чанып турарын бодаарга, чамдык кижилер шын эвес эмненип турар дээрзин тодаргай болду.

Республиканың Кадык камгалал министерствозунуң хайгааралынга чедирги дег бир чугула чүүл бар деп саналдыг. Ол болза республика солуннарының арнынга Үр-Сайыр аржаанны ажыглаарының болгаш аңаа эмнениринң сүмезин парлаары болур.

Ындыг улуртулга болдурар сүме чок болганының хаалазы-биле чамдык кижилер эртеп эрте азы кежээ орай аржаанга киргеш, аажок доңуп дидирер кээп турар. Шынында ындыг эвес, хүннүң чылыы түлүк үеде, дүъш чедип чорда кирерге эки-дир дээрзин эмненип кирген кижилер көрүп бүзүрээн.

Суг транспортундан дүшкеш, чогум аржааның болурга чедир алды километр дээш үпер. Бир эвес ында чурттап турар малчыннарның дузазы эвес болза, эмненип барган кижиге бергелер таваржы бээр хире чорду.

Үр-Сайыр аржаанынга эмнепгеш, кадыым эккизааш, улуг өөрүшкү-биле бо чүүлдүгешти бижип тур мен.

В. САГАН-ООЛ.
Кызыл хоорай.

Телевидение

АВГУСТ 20-ДЕ
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

10.00—«Үе». Информастыг программа.
10.35—«Зарядкага чыскаалыңар!».
11.00—«ССРЭ улустарының ырылары болгаш танцылары».
11.30—«Будильник».
12.00—«Совет Эвилелинге бараан боор тур мен!».
13.00—«Кым көрген чүвел, кааа дыңнаан чүвел», «Капитан». Уругларга кыска метраштыг уран-чечен фильмнер программазы.
14.00—«Музыкалыг киоск».
14.30—«Кедээде ажыл-иш»: «СЭКП-ниң июль (1978 ч.) Пленумунуң шиитпирлерин — амыдыралга».
15.30—«Театр шиизи». Б. Шоу —«Пигмалион». ССР Эвилелиниң Күрүнениң үлегерлиг Бичи театрының фильм-шиизи.
17.00—«Делегей панорамазы».
17.30—Бөгүн — ССРЭ-ниң Агаар Флодунуң хүнү. Шериг-Агаар күштериниң Кол командылакчызы, ССРЭ-ниң камгалал министриниң оралакчызы, ужар чүүлдүң Кол Маршалы, Совет Эвилелиниң Маадыры П. С. Кутаховтуң чугаазы.
17.45—«Силерниң чагааларыңарны ёзугаар». ССРЭ-ниң Агаар Флодунуң хүнүнге музыкалыг программа.
18.30—«Кино аян-чорукчуларының клуву». Журналист О. К. Игнатьев дамчыдылганы эрттирер.
19.30—Медээлер.
19.40—«Ужудуушкун уламчылавышаан». Документалдыг фильмниң баштайгы көргүзүү. Авторлары — ССРЭ-ниң ужудукчу - космонавтызы, Совет Эвилелиниң ийи дакпыр Маадыры Г. Гречко болгаш ССРЭ-ниң ужудукчу-космонавтызы, Совет Эвилелиниң Маадыры Ю. Романенко.
20.45—Курлавыр.
21.15—«Гварнери квартет». Уран-чечен фильмниң 2-ги сериязы.
22.30—«Үе». Информастыг программа.
23.00—00.40—Футболга ССРЭ чемпионады. «Торпедо» —«Динамо» (Киев). «Торпедо» стадионнан дамчыдылга. Түңнелинде — медээлер.

АВГУСТ 21-ДЕ
БИРГИ ПРОГРАММА
КЫЗЫЛДАН

18.00—Уругларга фильм. «Гулько Бамбулько».
19.05—«Аныяк ленинчилер». Дамчыдылга.
19.35—«Чылыгны... көрүп тур мен». Документалдыг фильм.
19.45—Телемедээлер. (Орус дылга).
19.55—Красноярскиниң телестудиязының кинопрограммазы: «Өөрүшкүнүң үлежир», «Сибирьже аажы-чаң».
20.35—Улуг кижилерге мультфильм.
20.50—Телемедээлер.
21.05—23.05—«Хорадааш эвес». Тываның хөгжүм-шии театрының шиизи.

Редактор В. С. ШАРАВИИ

КИНО

АВГУСТ 20-ДЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Петербургтан келген адын чажырган кижи» 10.00, 11.50, 13.40, 15.30, 17.20, 19.10, 21.00 шактарда.

«ПИОНЕР»: Киночыынды 9.30, «От дег чаш назын» 11.00, 12.35, «Хууда билдингир» 14.10, Будулгаазынныг рейс» 16.10, 18.00, 20.20 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Бонивурнуң чүрээ» 11.00, «Лейтенант Слейдтиң частырыы» 14.00, 16.00, 18.00, 20.00 шактарда.

«ВОСТОК»: «Дээрле дуруяа» 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«ЧАЙГЫ»: Киночыындылар 12.00, 14.00, «Кызыл калина» 16.00, 18.00, 20.00 шактарда.

АВГУСТ 21-ДЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Пятницкий кудумчузунда шайлаар чер» 10.00, 11.50, 13.40, 15.30, 17.20, 19.10, 21.00 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Дээрле дуруяа» 15.00, 16.50, 18.40, шактарда.

«ВОСТОК»: «Хүлүмаүрүгже аян-чорук» 15.00, «Лейтенант Слейдтиң частырыы» 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

Кызылдың № 4 ортумак профессионал-техниктиг училищези 8—10 класс дооскан оолдар, кыстарны дараазында мергежилдерге өөредири-биле чалап тур:

3—4 разрядтың тудугжу-бызанчызы.

3—4 разрядтың штукатуру, плиточник.

3—4 разрядтың электри болгаш газ-биле каңнакчылары.

3 разрядтың слесарь-сантехниги.

5—6 разрядтың автомобиль кранының машинизи.

5 разрядтың экскаватор машинизи.

Конструкцияллар эптекчилдашчы.

3 разрядтың малярь.

8 класс дооскан оолдар, кыстарны дааранықчыларга, көвүрүгленчек краннар машинизинге, үлетпүр дериг-херекселдериниң электриигинге үш чыл хуусаалыг өөредири-биле база чалап тур.

КЭЭР ЧЕРИ: Кызыл хоорай, Магистральная кудумчузу, 1.
Телефоннары: **2-21-09, 2-54-14.**

Аалчылар

Агиткультбригадалар, бот-тывынгыр артистер аразында улуг-дедир аалдажып, дуржулга солчуру сеелгү чылдарда кескүзүгбиле нептерээн. Барлын-Хемчикте «Хемчик» совхозтуң бот-тывынгыр артистери Өвүр районнуң «Торгалыг» совхозунга оюн көргүзүп аалдап чораан. Торгалыгжылар бистер шиини-даа, концерттиң-даа сонуургап көрдүвүс. Уран чараш ырлар, әрес-кашпагай танцылар, сыгыт-хөөмей программада элбек. Сыгытчылар бо чайын Якутскиге чораш, лауреат болуп ээп келгеннер.

З. ТУМАТ.

Өвүр район.

Сонуургактарга

А МАМОНТ БОДУ КАЙЫЛ?

Даг хеми Берелехтиң кадыр эриинге бир оңгар каступ турган чүве-дир. Аңаа аажок улуг, куржаангы шокар чаңгыс бут кожая берген турган. Ооң улуу чоон дыттың уну хире бар. Ооң узун, чоон шывык ышкаш дүктерин хат селберецнедип турган. Сактырга-ла ол бут дыгдына бээр болза чер чандаш дээр ышкаш...

Берелехче Б. С. Русановтуң баштааны геологтар экспедициязы чайын чеде берген. Геологтар ол мөңге доңган черже суг эттиктирыптарга, буступ кээп дүшкен. Ынчалза-даа мамонт мага-боду ында чок болган, а чүгле ооң буду бар болган. Буттуң хемчээли-биле алырга, ол мамонт тергиин улуг турган хире. Буттуң бедии 175 сантиметр, чоону 55 сантиметр, а шупту деңзизи 130 килограмм. А мамонт боду кайыл?

Ооң соонда аңаа казыышкын кылган экспедиция ол айтырыгга харыыны берген. Ону долгандыр каскаш, ийи чүс хире баш мамонт «эптеп-кожуп» ап болур хире сөөктер тыпкан. Хөөр бе ол? Оларның хөй кезии аныяк дириг амытаннар сөөгү болган, а оларның чамдыктарын одура шапкылаан. Оон ыңай оларда от чиген черлер бар болганы черле элдептиг?

Оон бежен метр хире черден эрте-бурунгу кижиниң чурттап турган турлаа тывылган соонда айтырыг билдине берген. Ону шинчип көөрге, он үш муң чыл мурнунда аңаа кижилер чурттап турган. Бүдүн арткан бутка хамаарыштыр ону олар камнап кадагалаар дээш боду бүткен соодукчу — мөңге доңаттыг черге суп кааннар.

Ол аажок улуг бут — кайгамчык экспонат ам ССРЭ-ниң Эртемнер Академиязының Сибирь салбырынга хамааржыр Якутияда геология музейинде кадагалаттынган.

Оорлар баш сугар чер тыппазын

ДҮН, ХҮН ДЭЭР ЭВЕС

Оорлаар чоруктуң коггун үзер дизе, чүнү-даа мурнай, оорланып чоруур база оор херек үүлгедиринге сундулуг кижилерни илередип, оларны шыңгыы сойгалазы чугула. Эш-өөр ол дугайын «Шын» солуннуң арыннарынга бижип, аңаа хамаарыштыр боттарының бодалын киирип турары көңчүг шын деп бодаар мен.

Бистиң республикада ниитиниң-даа, хамаатыларның хуузунда-даа малын оорлаар чорук чок деп болбас. Ол малчыннарның ажылынга харысалгазындан база кол хамааржыр. Ындыг болганда малчын, кадарчы бүрүзү ажаап-карактап олурар малының баш санын хоратпас дээш оон хайгааралын, хүлээнген ажылынга харысалгазын күштелдирер апаар. Харысалга чок чоруу-биле оорларга малын алзып, оон баш санын хорадыр таварылгалар бо-да болгулаар-дыр. Олар малын боттары эвес, назы четпээн оолдарынга кадартып кааш, малын чидирип турар-ла болгай. Чамдык коданнарга баарга, малчын боду ээриш алган «чындыгыр» олурары чажыт эвес. Олча бодап келген оор ону ажыглап, хөйлар аалдан өттап үнерге, чырык хүндүс безин чүдүрүп аппаар. Ынчаар малын оорлаткан таварылга чөөкта чаа база болган.

Аңаа хамаарыштыр база бир чижек. Малчын кежээликтен өөнге кылын-халап олурган. Аалдың ыды ээрип-ле үнген. Машина доктааган соонда, малчынның өөнге бөлүк кижилер кирип келгеш, амыр-менди солушкаш, аңнап чоруур улус бис дишкеннер. Малчынның көңгүс таныывазы «аалчылар» аажок чугаакыр, тө каап-ла олурар эрлер болган. «Аңчы-аалчылар» аалга куруг кала кирер, водка ужурагаш, өгнүң ээзинге куткан. «Ээнгизи дыпзыг» олурган демгизи аяк кезирге-ле, улай ижип олурган. Малчын билир-билбес чугааланып олурда, «аңчыларның» машинада арткаңнары хойларны шагда чүдүрүп алган, эштериниң өгден үнүп келирин четтикпейн манап олурганнар.

Эртенинде малчын хоорайдан кончуг-ла эки «таныштар» келгеш барганын хөөреп олурган. Оон «таныштары» кымнарыл ол? Сөөлүнде малчын олардан адын туржук, бо-даа келзе арнын безин таныывазын билинген.

О. КОРОДА.

РЕДАКЦИЯНЫҢ АДРЕЗИ: индекс 667000
Кызыл, Шотинкин-Кравченко кудумчузу, бажың № 3. ТЕЛЕФОННАРЫ: Редакторнуң 2-24-63, редакторнуң оралакчыларының 2-35-24, 2-31-75, харысалгалыг секретарьның 2-23-35, секретариаттың 2-23-35, партийжи амыдырал килдизиниң 2-37-13, пропаганда килдизиниң 2-31-75, культура килдизиниң 2-23-54, көдээ ажыл-агый килдизиниң 2-21-47, үлетпүр килдизиниң 2-22-64, чагаа килдизиниң 2-41-27, информация база совет тургузуг килдистериниң 2-20-60, корректорларның 2-27-41, бухгалтерияның 2-12-45, солун келбейн барганда 2-32-75 телефонче долгаар.
Тираж 17531. Чагыг № 2666.
СОЛУН НЕДЕЛЯДА 6 КАТАП ҮНЕР
Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының талазы-биле эргелелиниң типографиязы (Кызыл, Шетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1). ТС—01250.